

Lappeenrannan teknillinen yliopisto
Kauppatieteiden osasto
Kandityö
Laskentatoimi / Jouni Nousiainen
Syksy 2005

TILINTARKASTAJAN TALOUDELLINEN VAHINGONKORVAUSVASTUU

Hanna Virtanen
0265488

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
2. LAKISÄÄTEINEN TILINTARKASTUS	4
2.1 Tilintarkastaja	4
2.2 Tilintarkastuksen sisältö	5
2.3 Tilinpäätös lainsäädännöllisesti	6
2.4 Hyvä tilintarkastustapa	8
2.5 Eettiset säännökset	9
2.6 Raportointi	11
2.6.1 Tilintarkastuskertomuksen sisältö	11
2.6.2 Tilintarkastuskertomus vastuukysymyksen arvioinnissa	14
3. VASTUUN KONKRETISOITUMINEN	16
3.1 Vastuu suomen lainsäädännön mukaan	16
3.2 Vahingonkorvausvastuu	17
3.2.1 Vahingonkorvausvelvollisuus	18
3.2.2. Vastuun konkretisoituminen	19
3.2.3 Riskitilanteita	21
3.3 Tilintarkastajan vastuu suhteessa yhtiön vastuuseen	22
3.4 Seuraamukset	25
3.5 Vastuuvakuutus	27
4. KANSAINVÄLINEN KÄYTÄNTÖ	29
4.1 Vastuu ulkomailla	29
4.2 Väärinkäytöksiä	30
4.3 Uusi direktiivi	31
4.4 Tulevaisuuden suuntaus	32
5. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	35
LÄHDELUETTELO	38
LIITTEET	42
Liite 1: Vahingonkorvauksen syntyminen	

1. JOHDANTO

Tilintarkastus nousi 1980- ja 1990-luvun vaihteessa suuriin otsikoihin, jolloin suurten konkurssien yhteydessä paljastui tilinpäätöstietoihin liittyviä väärinkäytöksiä. Samalla havaittiin, että vahvistetut tilinpäätökset eivät anna selvää kuvaa yrityksen taloudellisesta tilanteesta tai tulevasta kehityksestä. Tästä johtuen tilinpäätösinformaation luottamus ja tilintarkastajien arvostus heikkeni ja eri sidosryhmille tuli tarve saada täsmällisempää tietoa yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Nämä tapahtumat vaikuttivat suurelta osin siihen, että vuonna 1995 säädettiin tilintarkastuslakia ja -asetusta. Lain tarkoituksena oli lisätä suomalaisen tilintarkastusjärjestelmän uskottavuutta ja sitä kautta parantaa tilinpäätöstietojen luotettavuutta ja kansainvälistä käytettävyyttä. Lakiuudistus korosti myös tilintarkastajan vastuuta. Tällä hetkellä tilintarkastajan vastuu kiristyy yhä enemmän kansainvälistymisen myötä, jolloin tilintarkastajilta vaaditaan entistä laajempaa osaamista.

KHT-tilintarkastaja Hannu T. Koskinen toteaa Helsingin Sanomissa (30.09.2005), että 'hän ei uskaltaisi kirjoittaa nimeään tilinpäätöksen alle, kun tietää millaiseen vastuuseen se saattaa johtaa'. Tutkimus selvittää tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta, sitä millainen taloudellinen vastuu tilintarkastajalla on toimiessaan vahinkoa aiheuttavasti. Tilintarkastajan vastuun lisäksi pyritään selvittämään kuinka tilintarkastajan tulee toimia välttääkseen vastuun konkretisoitumisen sekä miten vastuu konkretisoituu. Yleisimmät vastuun toteuttamismuodot ovat eri tahoilta tulevat korvauskanteet tilintarkastajaan kohtaan. Vastuu ei konkretisoidu ainoastaan lain ympärille vaan tilintarkastajan käyttäytymismalliin vaikuttavat myös eettiset säännöt. Tutkimuksessa tarkastellaan myös tilintarkastuksen eettisiä sääntöjä sekä niiden sisältöjä.

Tutkimusongelmana on mitkä kaikki tekijät tilintarkastajan pitää pystyä ottamaan huomioon, jotta korvausvelvollisuus ei toteutuisi ja millainen on tilintarkastajan mahdollinen vahingonkorvausvastuu lakisääteisessä tilintarkastuksessa. Tilannetta vaikeuttaa se, että tilintarkastajien tulee noudattaa hyvää tilintarkastustapaa, vaikka tätä tapaa ei ole yksityiskohtaisesti määritelty missään. Jotta tilintarkastaja välttyisi

vastuulta, tulee hänen noudattaa lakeja, yhtiöjärjestyksen säännöksiä sekä hyvää tilintarkastustapaa. Ongelmana tulee esiin myös se, missä menee hallituksen ja tilintarkastajan vastuun välinen raja.

Tutkimuksen näkökulmana on tilintarkastajan henkilökohtainen vastuu, ns. siviilioikeus. Lisäksi vastuuta käsitellään taloudellisesta näkökulmasta. Taloudellisella vahingolla tarkoitetaan vahinkoa, joka ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon. Taustaksi selvitetään ensin tilinpäätöksen vaatimuksia, sitä miten tilintarkastajan tulee menetellä toimiessaan oikein, miten tilintarkastus tulee toteuttaa sekä mitä siihen kuuluu. Tässä keskitytään vain Suomen lainsäädäntöön. Kirjanpito-, tilintarkastus- ja osakeyhtiölaissa on vastuu kuvattu melko lyhyesti ja paljon jää säännösten ja ennakkotapausten tulkintojen varaan. Näitä tulee myös tarkastella, jotta tilintarkastajan pelikentästä voi saada oikean kuvan. Seuraavaksi tarkastellaan itse ongelmaa eli tilintarkastajan vastuun konkretisoitumista, vastuuta suhteessa yhtiöön sekä tilintarkastuksen kannalta kriittisiä kohtia. Tilintarkastajan vastuu on kansallinen, riippuen kunkin maan lainsäädännöstä.

Tutkimuksessa selvitetään vertailtavuuden takia myös hieman muissa maissa vallitsevia käytäntöjä vastuusta kappaleessa 'Kansainvälinen käytäntö'. Jotta tilintarkastajan vastuu konkretisoituisi lukijalle, tutkimuksessa otetaan mukaan muutamia esimerkkejä, jotka kuvaavat tilintarkastajan vastuun konkretisoitumista, sekä Suomessa että ulkomailla. Ulkomaisista esimerkeistä otetaan esille Yhdysvalloissa tapahtuneet suuret väärinkäytökset sekä Italialaisen Parmalatin tilinpitositkut ja seuraamukset. Töölön matkatoimisto Suomessa on myös varsin mielenkiintoinen tapaus mutta se on niin kesken, että tutkittua aineistoa tästä ei ole saatavissa. Näitä kaikkia tapauksia käsitellään esimerkkeinä.

Tilintarkastusalalla selvennystä vastuuseen tuo EU-parlamentissa hyväksytty 8. tilintarkastusdirektiivi, jonka tarkoitus on koota ja harmonisoida eri maiden kirjavaa tilintarkastuskäytäntöä. Kyseessä ovat tarkastajien riippumattomuus, velvoitteet, koulutus ja auktorisointi. Tutkimuksessa selvitetään direktiiviä tarkemmin sekä sitä miten tuore direktiivi vaikuttaa vallitsevaan tilintarkastuslakiin ja tilintarkastajan vastuuseen. Tilintarkastajan vastuu on jatkuvasti esillä käytännön tarkastustyötä tehdessä ja teorian ohella tutkimukseen tuodaan myös käytäntöä haastatteleamalla

KHT-tilintarkastajia rajoittamattomasta vastuusta ja mahdollisista konkretisoituneista tapahtumista. Asiantuntijoiden mielipidettä kysytään EU-parlamentissa hyväksytystä direktiivistä sekä mahdollisesta tulevasta kehityksestä, sillä uuden direktiivin myötä on puhuttu yhä lisääntyvien kansainvälisten direktiivien käyttöön otosta.

Yhteisölainsäädäntö ja kirjanpitolaki sisältävät rangaistussäännöksiä tai viittauksia rikosoikeudelliseen vastuuseen mutta tutkimuksesta rajataan melkein täysin pois rikosoikeus ja keskitytään vain tilintarkastuksen oikeellisuuteen ja peruseriaatteisiin sekä siviilioikeudelliseen vastuuseen. Vastuusta käsitellään sen laajuutta sekä konkretisoitumista. Kansainväliseen tilintarkastuskäytäntöön tutustutaan siinä määrin, että saadaan vertailupohjaa Suomen lainsäädäntöön, esimerkeiksi on otettu tärkeimmät pääpiirteet muutamien maiden lainsäädännöistä. Tutkimuksessa on lisäksi esimerkkejä, jotka selvittävät vastuuta käytännössä ja auttavat ymmärtämään vastuun laajuutta käsiteltyjen tapausten avulla. Esimerkkeinä on lisäksi mahdollisia kriittisiä kohtia tilintarkastajalle. Muuten varsinaiset vastuuseen johtavat teot/tuottamukset ohitetaan ja tilalla esitetään kehukset, joissa tilintarkastaja voi toimia turvallisesti.

Tutkimus toteutettiin selittävästi teoreettisen kirjallisuustutkimuksen kautta, metodologiana on käsiteanalyttisyys. Tutkimuksen aineisto voidaan jakaa kolmeen eri osaan, sillä se pohjautuu kirjallisuuteen ja artikkeleihin, haastatteluihin sekä julkistettuihin ennakkotapauksiin.

2. LAKISÄÄTEINEN TILINTARKASTUS

Tilintarkastusta tarvitaan, jotta omistajat sekä muut sidosryhmät saavat tarvitsemaansa tietoa, jonka luotettavuudesta he eivät kuitenkaan itse pysty varmistautumaan. Luotettavuudesta vastaa tilintarkastaja, joka antaa tarkastusprosessin perusteella lausunnon siitä, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta, tuloksesta ja rahavirroista. (Troberg 2003, 175.) Bo-Göran Ekholm ja Pontus Troberg kirjoittavat, että tilintarkastus on väline, joka antaa mahdollisuuden vahvistaa tai korjata markkinoiden aikaisemmin saama informaatio. (Ekholm et al. 1995, 345). Tilintarkastajan velvollisuuteen kuuluu siis tutustua yritykseen siinä määrin, että tämä voi vahvistaa tilinpäätöksen antamat tiedot oikeiksi tai huomauttaa tilintarkastuskertomuksessaan ja lausunnossaan mahdollisista virheistä tai puutteista. Tilintarkastajan odotetaan nykyisin huomioivan myös muiden sidosryhmien- kuten velkojien, alihankkijoiden, uusien sijoittajien, työntekijöiden, kilpailijoiden- tarpeet tiedon suhteen mutta silti tarkastajan ensisijainen tehtävä on valvoa omistajan etua yrityksessä. (Virtanen 2002, 51; Turunen 2004, 8.)

2.1 Tilintarkastaja

Tilintarkastajan tehtävää niin osakeyhtiössä kuin muissakin yhteisöissä voidaan pitää erittäin vastuullisena (Suomela 1994a, 21). Tilintarkastaja tulee valita kaikissa seuraavissa yritysmuodoissa: oy, ky, ay sekä yhdistyksissä, asunto-osakeyhtiöissä, osuuskunnissa ja säätiöissä (www.tilixtra.fi). Tilintarkastajalla on oltava sellainen laskentatoimen, taloudellisten ja oikeudellisten asioiden sekä tilintarkastuksen tuntemus ja kokemus kuin yhteisön tai säätiön toiminnan laatuun ja laajuuteen katsoen on tarpeen tehtävän hoitamiseksi' (KHT-Yhdistys 2002, 12). Tärkeimmät tilintarkastajan velvollisuudet ovat tarkastaa yrityksen tilinpäätös, kirjanpito sekä hallinto hyvän tilintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa (Suomela 1994a, 22). Suositusten mukaan tilintarkastajan tulee suorittaa ammattiinsa liittyvät tehtävät siten, että tämä saa riittävät tiedot mielipiteensä muodostamiseksi. Apulaisten käyttö tapahtuu tarkastajan omalla vastuulla. (Riistama 1999b, 427.) Tilintarkastajan tulee olla myös tietoinen vastuustaan toimiessaan toisten tilintarkastajien kanssa. Ammattitaidon osalta kullakin tilintarkastajalla ja apulaisella tulee olla tehtävän edellyttämä tietous ja kokemus. Mikäli tilintarkastaja ei ole vakuuttunut omaavansa riittävää pätevyyttä

tehtävän suorittamiseen, tulee tilintarkastajan kieltäytyä tehtävästä. Myös hyvä ammattitaito ruostuu ja yksi ammattietiikan keskeisistä perusteista onkin ammattitaidon ylläpito ja kehittäminen. (Koskelainen 1995, 292.)

2.2 Tilintarkastuksen sisältö

Tilintarkastus voidaan kuvata viime kädessä laillisuusvalvonnaksi. Tilintarkastaja tekee kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastuksen. Tilintarkastajan tulee siis perehtyä yhteisön tai säätiön tilikauden aikaisiin tapahtumiin ja tilinpäätökseen niin, että hän voi muodostaa riittävän kuvan mielipiteen ilmaisemiseksi yhteisön tai säätiön kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä. (Prepula et al. 1995, 204; Riistama 1999b, 21.) Velvollisuus on siis todeta onko tilinpäätös laadittu kirjanpitolain ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti ja antaako se oikeat ja riittävät tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. (Prepula et al. 1995, 204). Lisäksi tämän on todettava, ovatko vastuuvolliset toimineet yhteisö- tai säätiölain sekä yhtiöjärjestyksen tms. mukaisesti (Tilintarkastajien raportointiryhmä 1998, 19).

Suomessa ja Ruotsissa on olemassa lisäksi myös ns. hallinnon tarkastus, jolloin tilintarkastaja antaa lausunnon vastuuvapauden myöntämisestä. Tilintarkastajan kuuluu tutkia onko yrityksen johto syyllistynyt mahdolliseen tekoon tai laiminlyöntiin, josta voisi seurata vahingonkorvausvelvollisuus. Suomi ja Ruotsi ovat ainoat maat jotka myöntävät vastuuvapauden tilintarkastuksen yhteydessä. (Koskinen 1999, 296; Troberg 2003, 175.) Hallinnon tarkastus on käytössä omana käsitteenä vain Suomessa ja Ruotsissa. Anglosaksisissa maissa sen katsotaan sisältyvän tilinpäätöksen ja kirjanpidon tarkastukseen itsessään. Tilintarkastusalan suositusten mukaan hallinnon tarkastuksella tarkoitetaan toimitusjohtajan, hallituksen ja hallintoneuvoston toiminnan oikeellisuuden varmistamista. Tällöin halutaan varmistua siitä, että johto on toiminut yhteisöä koskevan erityislainsäädännön ja yhtiöjärjestyksen mukaisesti. Hallinnon tarkastukselle ei ole määritely tarkkaa sisältöä. (Aho et al. 1996, 70-71; KHT-media 2002, 14.)

Tilintarkastusalan suositusten mukaan tilinpäätöksen ja hallinnon tarkistuksella pitäisi pystyä toteamaan onko tuloslaskelma laadittu kirjanpidon mukaisesti, ovatko taseen

varat ja velat olemassa ja oikein arvostettu, perustuvatko tuloslaskelman ja taseen tiedot yhtiön kirjanpitoon, onko tilinpäätöksessä esitetty hyvän kirjanpitotavan edellyttämät tiedot sekä antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät kuvat toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta tilinpäätöshetkellä. (Aho et al. 1996, 67-68; Koskinen 1999, 296.)

Käytännön tilintarkastustyö voidaan jakaa tarkastuksen suunnitteluun, tilikauden aikaiseen tarkastukseen sekä tilinpäätöksen tarkastukseen (KHT-media 2002, 11). Tilintarkastajan tulee pyrkiä keskustelemaan yritysjohdon ja laskentatoimesta vastaavien henkilöiden kanssa niin, että tämä voi muodostaa käsityksen yrityksen laskentatoimen ja sisäisen tarkkailun tasosta. Tarkastus tulisi suunnata sellaisille alueille, joissa riski on olennainen sekä alueille, jotka ovat ensisijaisia arvioitaessa onko yhtiön johto noudattanut yhtiölakia tai muita vastaavia säännöksiä. (Tilintarkastajien raportointiryhmä 1998, 21.)

2.3 Tilinpäätös lainsäädännöllisesti

Tilinpäätökseen kuuluu lainsäädännöllisesti tuloslaskelma, tase, liitetiedot ja rahoituslaskelma sekä liitteissä toimintakertomus. Tilinpäätöksen tulee antaa riittävä ja oikea kuva (true and fair view) yrityksen taloudellisesta asemasta, tuloksesta ja rahavirroista. (KHT-media 2002, 14; Troberg 2003, 25-26.) Lisäksi informaation tulee olla ymmärrettävää (understandability), olennaista (materiality) sekä vertailukelpoista (comparability). Olennaisuudella käsitetään sellaista tietoa, minkä poisjättäminen vaikuttaisi olennaisesti sidosryhmien päätöksentekoon. Vertailukelpoisuus merkitsee sitä, että tilinpäätöksien tulee olla vertailukelpoisia keskenään, jolloin samojen laskentaperiaatteiden noudattaminen on erityisen tärkeää. Informaatiolla on myös laatuvaatimuksia, sen tulee olla merkityksellistä sekä luotettavaa. (Troberg 2003, 25-26.)

Tilinpäätöksen keskeisistä periaatteista säädetään lainsäädännössä. Eri maissa nämä periaatteet vaihtelevat, riippuen siitä mitä tilinpäätöksellä halutaan kuvata. Joissakin maissa pääpaino on yrityksen varallisuusaseman kuvaamisessa kun taas suomalaisessa tilinpäätöksessä tavoitteena on laskea tilikauden voitto/tappio. (Suomela 1994b, 176.) Laadintaperusteet ovatkin ajankohtainen puheenaihe. Eri

laadintaperusteet ovat konkreettisesti huomattavissa esim. suuren suomalaisen pörssiyhtiön vuosikertomuksesta, joka suomalaisen tilinpäätöksen lisäksi saattaa sisältää IAS- ja US GAAP-tilinpäätökset. Kaikki tilinpäätökset ovat varmasti oikeita mutta ne voivat osoittaa kukin erisuuruista tulosta ja tasetta tilikaudelta. Tilintarkastajan velvollisuus onkin antaa lausunto siitä, että tilinpäätös – noudattipa se IAS:a tai US GAAP:a - kuvaa yrityksen tulosta ja taloudellista tilannetta riittävästi ja oikein.

Toisin kuin Euroopassa Yhdysvalloista puuttuu tilinpäätöstä ja -tarkastusta koskeva yhtenäinen lainsäädäntö. Yhdysvalloissa säännöstö koostuu suuresta joukosta yksityiskohtaisia säädöksiä, joita kaikkien sinänsä pitää noudattaa. Suomen lainsäädäntö samoin kuin kansainvälinen tilinpäätösnormisto (IAS), lähtee yleisistä kirjanpitoperiaatteista, joiden pohjalta annetaan vain pienempi joukko yksityiskohtaisempia säädöksiä. Yhdysvalloissa näitä yleisiä periaatteita ei ole, vaan kaikkiin tilanteisiin pyritään antamaan yksityiskohtainen toimintaohje. Säädöksiä ei ole pystytty antamaan ja muuttamaan samassa tahdissa kuin ympäröivä maailma on muuttunut. (Valli 2002)

Ehkä merkittävin ero on se, että Yhdysvalloissa riittää, että jokaista yksityiskohtaista ohjetta on noudatettu periaatteella ”se mikä ei ole kiellettyä, on sallittua”. Lopputuloksena on saattanut olla tilinpäätös, joka noudattaa kaikkia annettuja säännöksiä, mutta se ei kuitenkaan anna oikeaa ja totuudenmukaista kuvaa yhtiön tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. (Valli 2002). Suomessa, aivan kuten tilinpäätöksen laatimista ei voida yksityiskohtaisesti lainsäädännöllä normittaa, ei myöskään tilintarkastuksen suorittamista voida yksityiskohtaisesti säädellä. Tämän vuoksi on säädetty hyvän tilintarkastustavan käsite, joka mahdollistaa tilinpäätösten tarkastamistilanteiden moninaisuuden huomioonottamisen ja tätä kautta oikeiden riittävien tietojen turvaamisen. (Koskinen 1999, 296.) Suomalainen, samoin kuin IAS normisto nimenomaisesti edellyttää, että tilinpäätöksen tulee aina antaa oikea ja totuudenmukainen kuva asioista myös kokonaisuutena. Mikäli näin ei ensi vaiheessa olisi, puutteet tulee korjata antamalla asioista tilinpäätöksen liitteissä sellaiset lisätiedot, jotka johtavat tähän päämäärään. (Valli 2002)

Suomessa osakeyhtiön, yhtiön hallituksen ja toimitusjohtajan vastuusta on säädetty osakeyhtiölaissa. Kirjanpitolaki määrittelee kuinka kirjanpito tehdään ja tilinpäätös

laaditaan. Tilinpäätöksen oikeellisuus on tiukasti kytketty hallituksen vastuuseen, jonka yhtenä ilmentymänä on yhtiön hallituksen ja toimitusjohtajan allekirjoittama tilinpäätös. (Suomela 1994b, 175.) Yhdysvalloissa tällaista allekirjoitusta ei ole ollut, mutta voimaan tulleen lain (Sarbanes-Oxley Act) mukaan yhtiön toimitusjohtaja ja talousjohtaja joutuvat vannomaan, että tilinpäätös on totuudenmukainen. Tästä on noussut melkoinen meteli, mutta meidän näkökulmastamme vannominen johtaa jo meillä pitkään olleeseen käytäntöön. (Valli 2002)

2.4 Hyvä tilintarkastustapa

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastaja on velvollinen noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa. Hyvä tilintarkastustapa muodostuu KHT-yhdistyksen tilintarkastusalan suosituksista, tuomioistuinten päätöksistä, keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan ja valtion tilintarkastuslautakunnan ratkaisuksista sekä tilintarkastusalan ammattikirjallisuudessa hyväksytyistä tulkinnoista. (Riistama 1995a, 25; Tilintarkastajien raportointityöryhmä 1998, 18-19.) Hyvä tilintarkastustapa onkin keskeisin tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuseen liittyvä huolimattomuuskriteeri (Pulkamo 2003, 12).

Tilintarkastajan velvollisuus noudattaa hyvää tilintarkastustapaa (tilintarkastuslain 16§) koskee kaikkia tilintarkastusta suorittavia, ei vain hyväksytyjä tilintarkastajia vaan myös nk. maallikkotilintarkastajia. Hyvää tilintarkastustapaa ei ole määritelty laissa tarkasti eikä sille voida antaa yksiselitteistä sisältöä. Se on jatkuvasti kehittyvää tapaoikeutta. (Koskela 1995, 297.) Hyvänä tilintarkastustapana voidaan pitää sellaista menettelyä, joka edustaa vallitsevaa tapaa maassa tarkasteluajankohtana ja jonka mukaisesti arvostettu ja huolellinen ammattimies tarkastuksen hoitaa (Suomela 1994a, 23). Vähimmäisisältö on kuitenkin kaikille tilintarkastustoimeksiannoille samanlainen, mutta se mitä muuta hyvään tilintarkastustapaan kuuluu, vaihtelee tapauskohtaisesti. (Koskela 1995, 297.) KHT-yhdistys julkaisee jäseniään sitovia hyvää tilintarkastustapaa määritteleviä suosituksia ja yhdistyksen jäsenet ovat velvollisia noudattamaan näitä suosituksia. Suositukset sisältävät ohjeita tilintarkastuksen yleisistä periaatteista, tase-erien tarkentamisesta ja tarkastuksen suorittamisesta eräissä erityistilanteissa. Aina kun tilintarkastaja katsoo, että tilintarkastuksen suorittaminen yleisesti hyväksytyin tavan mukaan ei ole mahdollista, tilintarkastajan

tulee ilmoittaa siitä tilintarkastuskertomuksessa. Muutoin antaessaan hyväksyvän lausunnon tilintarkastuskertomuksessa, tilintarkastaja ilmoittaa lukijalle, että tilintarkastus vastaa huolellisen ammattimiehen yleisesti noudattamaa tapaa. (Suomela 1994a, 23; Aho et al. 1996, 82.) Hyvää tilintarkastustapaa ohjaavat lisäksi tilintarkastajia kohtaan tehtyjen valitusten ratkaisut. Tilintarkastuslautakunnan ja valtion tilintarkastuslautakunnan tekemät päätökset muodostavat ennakkotapauksia, joiden avulla hyvää tilintarkastustapaa voidaan tulkita. Lisäksi TILA julkistaa ratkaisujaan julkisesti. (www.keskuskauppakamari.fi)

Tilintarkastaja on tilinpäätöksen laatijan rinnalla vastuussa tilinpäätöksen informaatiosta silloin kun hänen olisi hyvän tilintarkastustavan mukaisesti pitänyt havaita tilinpäätöksen virheellisyys. Jos virheellisyys on sellainen, että tilintarkastajalla ei ole ollut käytännössä mahdollisuutta havaita virhettä, hän ei silloin ole myöskään vastuussa siitä. (Suomela 1994b, 175; Prepula et al. 1995, 203; Aho et al. 1996, 118.)

2.5 Eettiset säännökset

KHT-yhdistyksellä on ollut vuodesta 1979 lähtien ohjeet, jotka ovat velvoittaneet jäseniään noudattamaan hyvää tilintarkastajatapaa. Nämä ohjeet sisältävät tilintarkastajan ammattietiikkaa koskevat käyttäytymisnormit. Hyvä tilintarkastajatapa sisältää ohjeet tilintarkastajan rehellisyydestä, riippumattomuudesta, objektiivisuudesta, puolueettomuudesta, ammattitaitoisuudesta ja vaitiolovelvollisuudesta. Tilintarkastuslaki säätelee myös näitä samoja asioita. Lisäksi hyvä tilintarkastustapa sisältää ohjeistukset myös tilintarkastajalle soveltumattomasta toiminnasta, ammatin harjoittamisesta, suhteesta kollegoihin, tiedottamisesta sekä tilintarkastuspalkkiosta. (Aho et al. 1996, 102; KHT-media 2002, 30.) Riippumattomuutta ja objektiivisuutta koskevat määräykset ovat tilintarkastuksen kulmakiviä. Tilintarkastajan tulee olla aina kannanotoissaan riippumaton, pelkkä muodollinen riippumattomuus ei riitä. Lisäksi tilintarkastajan tulee selvittää itselleen onko olemassa sellaisia tekijöitä, jotka voisivat vaikuttaa tämän käyttäytymiseen ja siten objektiivisuuteen. (Koskelainen 1995, 291; Riistama 1999b, 31.) Tilintarkastajan käyttäytymiseen liittyvistä säännöistä on ollut keskustelua Suomessa jo noin 70 vuoden ajan. Keskeiset eettiset vaatimukset sisältyvät tilintarkastajan valaan. Eettistä säännöstöä ei ole mahdollista laatia tyhjentäväksi ja aukottomaksi vaan sääntöjen

tarkoitus on esittää yleinen näkemys hyvästä tilintarkastajatastavasta sekä keskeisten ongelmien tunnistamisesta ja näiden kanssa toimimisesta. (Koskelainen 1995, 290.)

Arvopaperikauppa on yksi keskusteltu aihe puhuttaessa riippumattomuudesta ja uskottavuudesta. KHT-yhdistyksen eettinen toimikunta on antanut lausunnon, jossa käsitellään kahta ongelma-aluetta. Lausunnossa tuodaan julki se, voiko tilintarkastaja omistaa tarkastamansa yhtiön osakkeita ja voiko tilintarkastaja harjoittaa arvopaperikauppaa. Näihin todetaan, että useissa maissa vallitsee ehdoton kielto omistaa tarkastettavan yhtiön osakkeita. Hyvän tilintarkastajatastavan voidaan katsoa myös Suomessa edellyttävän, että tilintarkastaja ei voi omistaa tarkastettavan kohteen osakkeita siinä määrin, että ne muodostaisivat olennaisen osan hänen nettovarallisuudestaan. Suositus kuitenkin on, että selvyuden vuoksi tilintarkastaja ei omistaisi tarkastettavan yhtiön osakkeita suoraan eikä sellaisen yhtiön kautta joka omistaa näitä osakkeita. (Koskelainen 1995, 291.) Lausunto on tältä osin varovainen mutta suuriin kansainvälisiin ketjuihin kuuluvien suomalaisten toimistojen sääntöihin sisältyy ehdoton kielto omistaa toimiston tarkastamien yhtiöiden osakkeita, myös välillinen ja perheenjäsenten omistus on kiellettyä. Tämä on siis suurten ketjujen sääntö mutta usein esim. asunto-osakeyhtiössä osakkeen omistaja voi olla tilintarkastaja. Ehdoton kielto koskee siis tilintarkastusyriityksiä. (Waris 2005)

Tilintarkastajalle kuuluu myös salassapitovelvollisuus, joka on eräs keskeisimmistä tilintarkastajan ja toimeksiantajan luottamuksellisten välien kulmakivistä (KHT-media 2002, 29). Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastaja ei saa ilmaista ulkopuoliselle henkilölle/osakkeenomistajalle tarkastuksessa saamaansa tietoa, jos siitä aiheutuu haittaa yhteisölle. Eettisten sääntöjen mukaan ohje on huomattavasti tiukempi, jolloin asioita ei saa lainkaan ilmaista ulkopuoliselle, jollei laki erikseen velvoita siihen. (Koskelainen 1995, 292.) Mikäli tilintarkastaja saa tietää lainvastaisesta tai muusta sellaisesta menettelystä, josta tämän on kerrottava tilintarkastuskertomuksessaan, on tilintarkastajan tuotava julki hänelle myös luottamuksellisesti kerrottu tieto kertomuksessaan. (Aho et al. 1996, 105.) On hyvä pitää mielessä tilintarkastajan asema yhtiön edun turvaajana. Tilintarkastajalla on pääsääntöisesti aina TTL 25 §:n mukainen salassapitovelvollisuus, joka kuitenkin väistyy, mikäli tilintarkastajalla on perusteltu syy epäillä esimerkiksi kirjanpitorikoksen tapahtuneen, vaikkei rikosoikeudellinen arviointi sinällään olekaan tilintarkastajan tehtävä. Tilintarkastajan

tulee puuttua normaalilaajuisessa tilintarkastuksessa esiin tulleisiin väärinkäytöksiin, mutta toisaalta hän ei ole velvollinen oma-aloitteisesti epäilemään väärinkäytöksiä tapahtuneen. (Pulkamo 2003, 32.)

Ongelma voi syntyä myös tilanteessa, jossa tilintarkastaja joutuu konsultoimaan esim. ulkopuolisen asiantuntijan kanssa tarkastuksessa esiintyneestä ongelmasta. Tällaisissa tilanteissa tilintarkastajan tulisi kertoa asiakkaalleen aikeistaan konsultoida ulkopuolisen kanssa, jolloin luottamus asiakkaaseen säilyisi. (Koskelainen 1995, 292.)

2.6 Raportointi

Hyvän tilintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa suoritettu tilintarkastus ei kuitenkaan riitä vaan tilintarkastustuloksista tulee myös raportoida asianmukaisesti. Keskeisin raportointimuoto tilintarkastajalle on tilintarkastuskertomus. (Suomela 1994a, 23; Pykälä 1995, 136.) Tilintarkastajan toimeksiantajalleen antamat raportit sisältävät tilintarkastajan työn tulokset. Raporteissa tilintarkastaja selvittää vastaanottajalle suorittamansa tarkastuksen sisältöä, tekemiään havaintoja, johtopäätöksiä ja suosituksia. Tilintarkastuslain mukaisia raportteja ovat pakollinen tilinpäätösmerkintä ja tilintarkastuskertomus sekä harkinnan mukaan annettava tilintarkastuspöytäkirja. (Riistama 1999b, 266; Pulkamo 2003, 47.)

2.6.1 Tilintarkastuskertomuksen sisältö

Nykyään käytettävä pidempi tilintarkastusversio otettiin käyttöön Yhdysvalloissa 1980-luvun lopussa. Tämä on myös käytäntö kansainvälisessä raportoinnissa. Tilintarkastuskertomus tulee antaa kultakin tilikaudelta kerrallaan. Tilintarkastuskertomus jakautuu kolmeen osaan: johdanto- (introduction), sisältö- (scope) ja lausunto-osaan. Johdanto sisältää tiedon, että yrityksen johto vastaa tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja että tilintarkastajan tehtävänä on antaa lausunto tilinpäätöksestä. Sisällössä kuvataan tilintarkastusprosessia eli kerrotaan mitä kansallisia tai kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja on käytetty, että todistusaineistoa on tutkittu ja että laskentaperiaatteita on arvioitu. Lausunto-osassa tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan. (Riistama 1999b, 275; Troberg 2003, 176.)

Täsmennettynä tilintarkastuskertomuksen tulee sisältää lausunto:

- 1) Onko tilinpäätös laadittu kirjanpitolain ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti
- 2) Antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta tilanteesta
- 3) Tilinpäätöksen vahvistamisesta
- 4) Tuloksen käsittelystä hallituksen esittämällä tavalla
- 5) Vastuuvapaudesta

(Pykälä 1995, 136; KHT-Yhdistys 2002, 14.)

Tilintarkastajan tulee siis ilmoittaa yllämainitut tiedot tilintarkastuskertomuksessa. Nämä kannanotot muodostavat pitkälle tilintarkastajan olennaisimman vastuun (Suomela 1994a, 26). Tilintarkastuskertomuksen kautta voi antaa myös tarpeelliseksi katsottua lisäinformaatiota yhtiökokoukselle. Tilintarkastaja voi antaa ns. puhtaan tilintarkastuskertomuksen, ellei rajoittava tilanne ole tilintarkastajan arvion mukaan olennaisesti vaikuttanut tilintarkastuksen suorittamiseen hyvätalintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa. Esimerkiksi tilintarkastajan havaitessa tilinpäätöserän, jonka osalta hän ei voi muodostaa käsitystä erän oikeellisuudesta, tilintarkastaja voi antaa ns. puhtaan kertomuksen, ellei erään mahdollisesti sisältyvä virhe johtaisi tilinpäätöksen olennaiseen virheellisyyteen. Kyse on kaikin puolin kokonaisarvioinnista, eikä yksittäinen virhe tai puute yleensä laukaise olennaisuuskriteeriä. Muiden ohella kannanottoja hyvän tilintarkastustavan sisällöstä löytyy Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan (TILAN:n) ja Valtion tilintarkastuslautakunnan (VALA:n) päätöksistä. (Pulkamo 2003, 21.)

Tilintarkastuskertomusta alemman tason raportti on tilintarkastuspöytäkirja. Tähän merkitään huomautukset toimitusjohtajalle tai hallitukselle, joita ei ole laitettu itse tilintarkastuskertomukseen. Pöytäkirja annetaan hallitukselle ja sitä tulee säilyttää luotettavalla tavalla. Käytännössä tilintarkastuspöytäkirja on osoittautunut käyttökelpoiseksi. (Suomela 1994a, 23; Pykälä 1995, 137; KHT-media 2002, 16.) Tilintarkastusta tehdessä esiin nousseet havainnot ovat usein sellaisia, että niitä ei ole välttämätöntä saattaa yhtiökokouksen tietoon. Tiedot ovat kuitenkin niin olennaisia,

että tilintarkastaja haluaa dokumentoida ne virallisesti ja saattaa ne tässä muodossa hallituksen tietoon. (Suomela 1994a, 23.) Yleisenä linjana voidaan pitää, että jos kyse on sellaisesta virheestä, joka ei heikennä olennaisesti tilinpäätöksen informaatioarvoa, tilintarkastaja voi raportoida siitä hallitukselle tilintarkastuspöytäkirjassa. Jos virhe on olennainen, tilintarkastajan tulee mainita siitä tilintarkastuskertomuksessa. (Prepula et al. 1995, 204.)

Tilintarkastajan tulee ilmoittaa viipymättä tietoonsa tulleesta säädösten vastaisesta toiminnasta joko ylimmälle johdolle tai tilintarkastuskomitealle. Jos tilintarkastaja epäilee, että ylin johto on osallinen asiaan, tästä on raportoitava seuraavaksi korkeammalle organisaatiotasolle silloin kuin tällainen on olemassa, esim. tilintarkastuskomitealle tai hallintoneuvostolle. Suomessa toimivan johdon menettelystä tulee raportoida yhtiön hallitukselle. Tilintarkastajalla on kuitenkin salassapitovelvollisuus, joka estää häntä raportoimasta ulkopuolisille säädösten vastaisesta toiminnasta. Tietyissä olosuhteissa lait ja viranomaisten sitovat päätökset ohittavat kuitenkin salassapitovelvollisuuden. Tilintarkastaja voi myös todeta, että toimeksiannosta luopuminen on välttämätöntä jos tarkastuskohteessa ei ryhdytä tilintarkastajan vaatimiin toimenpiteisiin. (Tilintarkastajien raportointityöryhmä 1998, 25-26.)

Tarkastustyöstä annetut raportit ovat keskeisin arviointikriteeri tilintarkastajan vastuuta arvioitaessa. Mikään muu osa tilintarkastajan työstä ei ole sillä tavalla näkyvää ja jälkiä jättävää, että sitä voitaisiin arvioida objektiivisesti. (Riistama 1999b, 267-268.) Tilintarkastaja voi vapaasti valita tarkastustyön suorittamisessa käyttämänsä keinot, ja vaikka tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastus on tilintarkastajan yksiselitteinen tehtävä, voi hän jättää periaatteessa koko tarkastustyön tekemättä. Mikäli tilintarkastaja selvittää raportissaan, ettei ole havainnut tarkastustyössään esimerkiksi tilinpäätöksen olevan lainvastainen, vastuu lausumasta on yksin tilintarkastajalla. Allekirjoittaessaan raportin tilintarkastaja ottaa vastuun siitä, että hän on todellakin suorittanut tarkastuksen riittävässä laajuudessa ja pystyy suoritettun tarkastuksen perusteella lausumaan käsityksensä havainnoistaan. Tilintarkastaja vastaa oman työnsä suorittamisesta ja sen johdosta annettujen raporttien sisällöstä. (Pulkamo 2003, 47.) Tilintarkastajan vastuun kannalta erityisen oleellista on, että muistutus on nimenomaan kertomuksessa, jolloin tilintarkastaja vapautuu havaitsemiensa puutteiden osalta

vastuusta. Tilintarkastajan harkinnassa on, raportoiko hän tietystä asiasta tilintarkastuskertomuksessa, vai riittääkö tilintarkastuspöytäkirjan tai muun johdolle annettavan raportin antaminen. Mikäli tilintarkastaja valitsee raportointikanavaksi muun kuin tilintarkastuskertomuksen, ei tilintarkastajan vastuuta arvioitaessa valitulla raportoinnilla ole suurtakaan merkitystä. Painavaa on se, kenen tietoon tilintarkastajan raportointi on saatettu. (KHT-media 2002, 17; Pulkamo 2003, 49.)

Iso-Britanniassa petoksen ilmoittaminen viranomaisille on pakollista, mikäli yleinen etu vaatii sitä. Tilintarkastusstandardeissa annetaan pitkä lista viranomaisista, joille asia mahdollisesti kuuluu. Epäselvyys oikeasta viranomaisesta voi johtaa siihen, ettei millekään viranomaiselle ilmoiteta. Ruotsi on omaksunut samanlaisen kannan kuin brittiläiset eli tilintarkastajalla on velvollisuus raportoida viranomaisille havaitsemansa petos. Sen sijaan AICPA ja IFAC katsovat, että tilintarkastajan velvollisuuksiin ei kuulu petoksesta ilmoittaminen viranomaisille. Poikkeuksena tähän kantaan on tuomioistuimen erillinen päätös asiassa. Amerikkalainen ja IFAC:n kanta perustuu tarkastajan ja tarkastettavan väliseen luottamussuhteeseen. Tilintarkastajalla on vaitiolo-velvollisuus. Tällöin yrityksen johdon tietäessä tilintarkastajan raportoivan mahdollisesta väärinkäytöksestä, johto voisi varoa antamasta tarkastajalle arkaluontoista tietoa jota tämä tarvitsee mielipiteen muodostamiseksi tilinpäätöksestä. Tällöin päättehtävä eli lausunnon antaminen tilinpäätöksestä vaarantuu. Toistaiseksi suomalainen kanta täsmää amerikkalaisen ja IFAC:n kannan kautta olla raportoimatta viranomaiselle. (Troberg 2003, 180-181.)

2.6.2 Tilintarkastuskertomus vastuukysymyksen arvioinnissa

Tilintarkastuskertomus on väline, jolla tilintarkastaja raportoi tarkastuksen yhteydessä esille tulleista asioista. Jos tilintarkastaja katsoo, että yleinen huolellisuusvelvoite on aiheuttanut tai saattaa aiheuttaa vahinkoa yritykselle, hänen on raportoitava tästä tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastajan tulee aina epävarmoissa tapauksissa tuoda huolenaiheensa yritysjohtoon tietoon. (Aho et al. 1996, 75.) Lisäksi kertomuksessa tulee esittää muistutus jos tarkastuksessa ilmenee, että jokin yhtiön toimielimen jäsen tai yhtiömies tai muu vastuuvollinen on syyllistynyt tekoon/laiminlyöntiin, josta voisi seurata vahingonkorvausvelvollisuus tai sitten kyseinen henkilö on toiminut muuten yhtiösopimuksen vastaisesti. Lisäksi

tilintarkastajalla on velvollisuus täydentää tilinpäätöstietoja sekä mahdollisesti antaa lisätietoja. (Aho et al.1996, 230; Paloniemi et al .2002, 49.)

Usein moititaan sitä, että tilintarkastuskertomuksissa on vain harvoin vakiokaavasta poikkeavia lausumia. Tällöin ei ymmärretä työn sisältöä ja tarkoitusta. Tilintarkastusprosessin yksi kulmakivi on, että tilinpäätöstä laadittaessa tilintarkastaja ja tarkastuksen kohde ovat läheisessä yhteistyössä, jonka tuloksena mahdolliset virheet ja puutteellisuudet korjataan. Lopputulos on oikeat ja riittävät tiedot antava tilinpääpäätös, jonka sisältöä tilintarkastaja ei tarvitse enää tilintarkastuskertomuksessaan kommentoida. (Valli 2002)

3. VASTUUN KONKRETISOITUMINEN

Näkemykset tilintarkastajan vastuusta yrityksissä esiintyvien petosten suhteen ovat olleet ristiriitaisia. Tilintarkastajan yksi päätehtävistä oli 1900-luvun alussa vastuu petosten havaitsemisessa, mutta tämä tehtävä on jäänyt pikkuhiljaa unohduksiin. Asia tuli uudelleen esille 1900-luvun puolivälissä, jolloin suuret talousskandaalit paljastuivat maailmalla. Petoksen havaitseminen on kuitenkin ensisijaisesti yrityksen sisäisen valvonnan tehtävä. Talousskandaalien seurauksena tilintarkastajan vastuuta petosten havaitsemisessa kuitenkin tarkennettiin ja laajennettiin anglosaksisissa maissa. (Troberg 2003, 180-181.) Suomen lainsäädännössä tilintarkastajan velvollisuus ei ole etsiä mahdollisia petoksia yrityksestä vaan antaa sidosryhmille varmuus tilinpäätösinformaation luotettavuudesta. Tilintarkastajan tulee siis tutustua yritykseen siinä määrin, että tämä voi tehdä luotettavia johtopäätöksiä ja jos petos ilmenee hyvän tilintarkastustavan mukaisessa tarkastuksessa, on asia sitten toinen. (KHT-media 2002, 8.)

3.1 Vastuu suomen lainsäädännön mukaan

Tilintarkastaja on tilintarkastuslain mukaan velvollinen korvaamaan vahingon jonka hän on aiheuttanut yhtiölle, yhteisölle, säätiölle, yhteisön osakkaalle, yhtiömiehelle tai muulle henkilölle toimiessaan tahallisesti tai huolimattomasti. Sama koskee vahinkoa joka on lakia, yhtiöjärjestystä, sääntöjä tai yhtiösopimusta rikkomalla aiheutettu yhteisölle taikka muulle henkilölle. Tilintarkastaja vastaa myös vahingosta, jonka hänen apulaisensa tahallisesti tai huolimattomuudesta on aiheuttanut. (Suomen laki, 2003. Yr 308 24§) Tilintarkastajan vastuu apulaisen toiminnasta ei edellytä tarkastajalta omaa moitittavaa käyttäytymistä vaan hän on korvausvelvollinen sillä perusteella, että apulainen on menetellyt tahallisesti tai huolimattomasti vahinko aiheuttaen. (Prepula et al.1995, 200.) Lain vahingonkorvaussäännös asettaa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun edellytykseksi sen, että vahinko on aiheutettu tahallaan tai huolimattomuudella. Tilintarkastajan vastuu on siis tuottamusvastuuta, lisäksi korvausvastuu on riippumaton siitä, onko kyseessä hyväksytty tilintarkastajan vai ei. (Riistama 1999b, 428.) Tästä voidaan päätellä, että välttääkseen vahingonkorvausvastuun tilintarkastajan tulee toimia huolellisesti. (Pulkamo 2003, 19.)

Tilintarkastajan vastuu voidaan jakaa kahteen osaan, rikosperusteiseen ja siviiliperusteiseen vastuuseen. Siviiliperusteista vastuuta on se, jos tilintarkastaja rikkoo lakia tai normia jonka rikkomisesta ei ole säädetty rangaistusta. Vastuu saattaa siten syntyä myös tilanteessa, jossa tarkastaja ei ole itse syyllistynyt häntä velvoittavan normin rikkomiseen. Vastuu voi syntyä siis vain myös tuottamuksen perusteella kun tämä loukkaa tahallisesti tai tahattomasti yleistä velvoitetta ja aiheuttaa toiselle vahinkoa.(Rotola-Pukkila 1984, 34.)

Rikosoikeudellinen vastuu syntyy kun rikotaan normia, josta seuraa lain mukaan rangaistus. Sama menettely voi johtaa myös korvausvastuuseen, mikäli rikos aiheuttaa vahinkoa. Taitamattomuudesta sekä huolimattomuudesta johtunut rikkomus ei ole rangaistava teko. (Prepula et al. 1995, 201.) Epähuomiosta tai huolimattomuudesta johtunut virhe ei ole säännöksen nojalla rangaistavaa mutta virhe voi sen sijaan aiheuttaa tilintarkastajalle vahingonkorvausvastuun. Säännöksellä pyritäänkin suojaamaan tilintarkastuskertomuksen luotettavuutta eri sidosryhmien silmissä. (Aho et al. 1996, 231.)

3.2 Vahingonkorvausvastuu

Tilintarkastajalta edellytetään erityistä huolellisuutta. Suuresta huolellisuusvaatimuksesta johtuen tilintarkastajan korvausvelvollisuuden saattaa synnyttää varsin lieväkin tuottamus. 'Korvausvastuu rajoittuu kuitenkin vain hänen omaan toimintaansa syy-yhteydessä olevaan vahinkoon'. Yleisin syy vahingonkorvausvelvollisuuteen on huolimattomuus. Tällöin tilintarkastaja ei ole vajavaisen tarkastuksen takia havainnut tai raportoinut kaikkea sitä mihin hän olisi ollut velvollinen. (Prepula et al. 1995, 202; Aho et al. 1996, 220.) Toisinpäin siis, vaikka tilintarkastaja olisi aiheuttanut lakisääteisessä tilintarkastustoiminnassaan sellaisen vahingon yhtiölle tai kolmannelle, joka olisi syy-yhteydessä tilintarkastajan toimintaan tai laiminlyöntiin ei korvausvelvollisuutta ole, ellei tilintarkastaja ole aiheuttanut vahinkoa tahallaan tai huolimattomuudesta. (Pulkamo 2003, 40.) Jos vahinko aiheutuu siitä, että tilintarkastusta ei ole suoritettu hyvän tilintarkastustavan mukaan, tällöin edellytetään, että ammattitaitoisen tarkastajan olisi pitänyt tuntea tämä tapa. Tietämättömyys ei poista vahingonkorvausvelvollisuutta. Puuttuva ammattitaito ei vapauta tilintarkastajaa vastuusta, sillä tilintarkastajan ei tule ottaa vastaan

toimeksiantoa, jonka hoitamiseen hän ei kykene. Näin tilintarkastaja joutuu itse arvioimaan omat kykynsä. (Rotola-Pukkila 1984, 39-44.)

Vastuun kannalta olennaisimman osan muodostaa tilintarkastuksen raportointi. Tilintarkastajalla ei ole tarkastuksen suorittamisen lisäksi muita velvollisuuksia aktiiviseen toimintaan kuin raportointi, jolloin oikein toteutettu raportointi ratkaisee lähes jokaisessa tapauksessa tilintarkastajan vastuukysymyksen tilintarkastajalle positiivisella tavalla. Sen sijaan vaikka tarkastus on tehty oikein mutta raportointia on laiminlyöty saattaa tämä johtaa vastuun konkretisoitumiseen. Raportointi on siis avainasemassa vastuun kannalta. (Suomela 1994b, 178.) Tilintarkastajan työssä vastuu on päivittäin mukana mutta erityisesti vastuu on mielessä kun tilintarkastaja kirjoittaa tilintarkastuskertomusta tai -lausuntoa. Maailmalla vastuun konkretisoitumisesta on tuoreitakin esimerkkejä mutta suomessa rikkomukset ovat olleet vielä mittakaavassa pieniä. Vastuun konkretisoituminen ei siis ole vielä arkipäivää. (Tuomi 2005)

3.2.1 Vahingonkorvausvelvollisuus

Vahingonkorvausvelvollisuuden syntymistä voidaan tarkastella useimmissa tapauksissa kohta kohdalta.

- 1.) Lähtökohta on tilintarkastajan raportointi. Jos tilintarkastaja on raportoinut asianmukaisella tavalla, ei vastuun konkretisoituminen useimmiten tule kysymykseen. Tilintarkastajalla ei ole oikeastaan muuta mahdollisuutta reagoida kuin raportointi.
- 2.) Jos raportointi ei ole ollut asianmukaista tulee selvittää oliko asiantila/virhe tilintarkastajan tietoisuudessa. Jos tämä on ollut tilintarkastajan tietoisuudessa ja raportointi on ollut tästä huolimatta puutteellinen, on tilintarkastaja todennäköisesti menetellyt virheellisesti ja vahingonkorvaus on mahdollinen.
- 3.) Jos tilintarkastaja ei ole ollut tietoinen asiantilasta tulee seuraavaksi selvittää johtuiko tämä siitä, että tilintarkastusta ei ollut suoritettu hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Jos asia on näin, vahingonkorvauksen vaara on edelleen olemassa. Jos taas tilintarkastus oli suoritettu hyvän tilintarkastustavan mukaisesti mutta tarkastaja ei tästä huolimatta saanut tietoonsa asian kannalta keskeistä informaatiota, vahingonkorvauksen vaara väistyy.

- 4.) Seuraavaksi tulee pohtia onko joku osapuoli kärsinyt vahinkoa tilintarkastajan laiminlyönnistä. Jos vahinkoa ei ole syntynyt, tällöin ei ole myöskään vahingonkorvausvelvollisuutta.
- 5.) Lopuksi, ennen kuin mahdollinen vahingonkorvausvelvollisuus syntyy, tulee osoittaa onko tilintarkastajan laiminlyönnin ja syntyneen vahingon kanssa syy-yhteyttä. Jos syy-yhteyttä ei ole, tällöin ei ole myöskään vahingonkorvausvelvollisuutta. (Suomela 1994b, 180.) Liite 1

3.2.2 Vastuun konkretisoituminen

Tilintarkastusrikos on kyseessä silloin jos tilintarkastaja laatii virheellisen tai puutteellisen kertomuksen tahallisesti, jonka sisältö poikkeaa oleellisesti asianmukaisesti laaditusta tilintarkastuskertomuksesta. (Riistama 1999b, 420.) Tilintarkastusrikos on kyseessä myös jos tarkastaja antaa harhaanjohtavan kuvan taloudellisesta tilanteesta lausuaan tilintarkastuskertomuksessa tilinpäätöksen antavan oikeat ja riittävät tiedot vaikka tietääkin, että asia ei ole totuudenmukainen. Lisäksi jos tilintarkastaja jättää sanomatta jotain olennaista tai myöntää vastuuvapauden tilanteessa jossa tämä epäilee laiminlyöntiä tai vahingonkorvaukseen johtavaa tekoa, saattaa teot täyttää tilintarkastusrikoksen tunnusmerkit. (Aho et al. 1996, 230.)

Tilintarkastusrikos edellyttää tilintarkastajan rikkovan tilintarkastuskertomuksen laatimista koskevia säännöksiä tarkoituksellisesti tai muuten tahallaan. Tilintarkastusrikokseksi katsotaan tilintarkastuskertomuksen laatimatta jättäminen, kertomuksen laatiminen totuudenvastaisesti tai olennaisesti puutteellisen kertomuksen laatiminen. Jos esim. tilintarkastaja antaa väärän todistuksen rekisteriviranomaiselle osakepääoman maksamisesta tai antaa väärää tietoa selvitystilassa olevan yhtiön kaikkien velkojen maksamisesta, on tämä tuomittava sakkoon tai enintään vuodeksi vankeuteen ellei teko ole vähäinen tai siitä ole säädetty muualla ankarampaa rangaistusta. (Prepula et al. 1995, 201; Riistama 1999b, 422.) Esimerkkinä kirjanpitorikoksen vahingonkorvauksen määrästä on hovioikeuden tuomio, jossa HTM A oli kahdesta kirjanpitorikoksesta määrätty 10 kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja sen ohella 60 päiväsakon sakkorangaistukseen. (Tila:n valvonta-asioiden ratkaisuja 2004, 32.)

Yhtiöoikeudellinen korvausvastuu edellyttää vahingon syntymistä yhtiölle tai muulle taholle. Lisäksi korvausvastuu edellyttää että henkilö on toiminut velvollisuuksiensa vastaisesti. Hänen tekonsa on ollut joko positiivista (tekemistä) tai negatiivista (laiminlyönti). Yhtiön johtohenkilöiden ja tilintarkastajien korvausvastuu kattaa molemmat tekotyypit. Tällöin tahallisuus ja tuottamus eivät eroa toisistaan, sillä kummallakin syntyy korvausvastuu. Korvausvastuun syntymisen edellytyksenä on, että korvausvelvollinen henkilö on menetellyt tekemällä tai jättämällä tekemättä jotakin velvollisuuksiensa vastaisesti. (Prepula et al. 1995, 202.) Teon tuottamusasteella kuitenkin on vaikutusta vahingonkorvauksen määrää päätettäessä. Lisäksi sillä on merkitystä mille taholle ja minkälaisella teolla vahinko on aiheutettu sekä edellyttäen, että korvausvelvollinen on aiheuttanut vahingon tehtävänsä hoitaessaan. (Rotola-Pukkila 1984, 35-36.)

Useimmiten vastuukysymykset tulevat esille vasta kun tarkastetun yrityksen osalta on syntynyt siviilioikeudellinen riita. Tilintarkastajan kannalta tilanne on ongelmallinen, sillä suorittaessaan tilintarkastusta, tarkastaja ei aina saa nähtäväkseen kaikkea sellaista materiaalia josta ongelmat lähtevät. Normaaleissa oloissa tilintarkastajalla ei myöskään ole mitään erityistä syytä lähteä kaivelemaan mahdollisia riitoihin johtavia materiaaleja eikä sitä hyvä tilintarkastustapa edellytä. (Pykälä 1995, 135.)

Tilintarkastuksen yhteen tärkeimmistä velvollisuuksista kuuluu antaa lausunto siitä antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot yhteisön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta tilanteesta. (KHT-media 2002, 10.) Mikäli taloudellinen asema osoittautuisi myöhemmin vääräksi, olisi tilintarkastaja korvausvelvollinen lain 19 §:ään nojaten. Tilintarkastajan vastuuta rajoittaa se tekijä, että liittyykö hänen menettelyynsä tuottamuksellisuutta, onko tarkastajalla ollut kaikki tarvittava informaatio käytössä ja onko tilinpäätösinformaatio täyttänyt kirjanpitolainsäädännön asettamat vaatimukset. Tärkeäksi tuottamukseksi katsottaisiin se, että tilintarkastaja ei ole perehtynyt kaikessa laajuudessa tilintarkastusaineistoon mutta hyväksyy tilinpäätöksen vahvistamisen ja vastuuvapauden myöntämisen. (Aho et al. 1996, 223.)

3.2.3 Riskitilanteita

Pykälä (1995) listaa erityisen alttiiksi valvontakäsittelyyn mm. konkurssipesiin liittyvät erikoistilintarkastukset. Myös yrityskauppoihin liittyvät riidat ostajan ja myyjän välillä synnyttävät usein kritiikkiä tilintarkastajaakin kohtaan. Lisäksi asunto-osakeyhtiöissä syntyy usein riitoja osakkaiden kesken. On olemassa myös erityisiä tilanteita jotka ovat merkityksellisiä vastuun kannalta. Nämä ovat yksittäisiä säännöksiä kuten esim. hallituksen ja toimitusjohtajan osakeomistukset, tuloslaskelmassa ja taseessa erikseen ilmoitettavat tiedot, selvitystilaan liittyvät asiat jne. (Pykälä 1995, 137.) Lisäksi virhe tilinpäätöksessä ja puutteellinen tilinpäätös pakottavat tilintarkastajan arvioimaan tilanteen ja virheen/puutteellisuuden sekä toimimaan asian vaatimalla tavalla. Ratkaisu näihin haetaan tapauskohtaisesti lähtökohtana, että säännöt tunnetaan. KHT:n suosituksista löytyvät työkalut, joita noudattaen asiassa edetään. (Waris 2005)

Pykälän (1995) mukaan konkreettisista tapauksista voi vetää yhteenvedon, joka sisältää muistilistaa asioista joihin kannattaa kiinnittää erityistä huomiota:

- Sisäisen valvonnan tila: Mitä heikompi sen suurempi vastuu tilintarkastajalla.
- Tilinpäätöksen kirjanpito- ja osakeyhtiölain mukaisuus.
- Asioiden tarkastaminen alkuperäismateriaalista.
- Huolellinen dokumentointi.
- Omistusmuutokset, liiketoimintojen osto ja myynti
- Poikkeukselliset rahoitustoimet
- Olennaisuuden ja suhteellisen riskin muistaminen

(Pykälä 1995, 141.)

Tilintarkastustoimistot eivät ota toimeksiantoja ilman minkäänlaista riskinkartoitusta. Suurilla firmoilla ovat omat systemaattiset ohjelmat, joiden avulla asiakkaan riskisyyttä arvioidaan. Jos toimeksiantaja ei anna täysin puhdasta tulosta, joudutaan toimeksiannosta keskustelemaan erillisen osaston kanssa, jossa tehdään lisäselvityksiä asiakkaasta. Lähtökohtana on usein kysymys miksi asiakas haluaa vaihtaa toimistoa, sillä normaalisti tilintarkastaja ja asiakas tekevät pitkäaikaista yhteistyötä, sillä toimialan oppiminen ei onnistu hetkessä jos vaihtoehtona olisi vuosittain vaihtuva tilintarkastaja. Toki tämä ei vielä johda epäilyihin normaalia

suuremmasta riskistä mutta on yksi potentiaalinen selvitettävä asia. (Hämäläinen 2005)

3.3 Tilintarkastajan vastuu suhteessa yhtiön vastuuseen

Ensisijainen vastuu on hallituksella. Tilintarkastajan velvollisuus on valvoa, että toiminta on tapahtunut tarkoituksen mukaisella tavalla niin hallituksen kuin toimitusjohtajankin osalta. Jos tilintarkastaja laiminlyö omat velvollisuutensa, saattaa tämä joutua vastuuseen vahingosta. (Rotola-Pukkila 1984, 97; Prepula et al. 1995, 203.)

Ensisijainen vastuu tilinpäätöksen lainmukaisuudesta on siis yhtiön johdolla ja tilintarkastajan vastuu on toissijainen. Jos tilintarkastaja ei ole suorittanut tarkastustaan hyvän tilintarkastustavan mukaisesti ja tästä johtuen tilinpäätöksessä ei ole havaittu puutteita/virheellisyyksiä, on tällöin tarkastaja yhteisvastuullinen johdon kanssa virheellisen tilinpäätöksen esittämisestä. (Aho et al. 1996, 65.) Tilintarkastaja on lain mukaan velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on aiheuttanut yhteisölle tai säätiölle toimiessaan huolimattomasti. Jos taas tarkastus on suoritettu hyvän tilintarkastustavan mukaisesti mutta tilinpäätös osoittautuu virheelliseksi tavalla, jota tilintarkastus ei ole voinut paljastaa, on johto tällöin täysin vastuussa tilinpäätöksen virheistä. (Prepula et al. 1995,203.)

Tilintarkastajan vastuu toteutuu usein rinnakkain yhteisön hallintoelinten jäsenten vastuun kanssa. Monesti yrityksen johto on aiheuttanut vahingon ja tilintarkastajan viaksi jää se, ettei hän tarkastuksessa havainnut tai raportoinut tahon menettelystä tai valvontavelvollisuuden laiminlyönnistä. Tällöin yrityksen johto on myös luonnollisesti korvausvelvollinen. Vapautuakseen omasta vastuustaan tilintarkastajan tulee raportoida virheellisestä menettelystä yhtiökokoukselle, hallitukselle tai toimitusjohtajalle. (Aho et al. 1996, 220.) Tilintarkastajan korvausvastuu rajoittuu usein siihen osaan vahingonkorvausta, jota ei saada perittyä muilta korvausvelvollisilta. (Riistama 1999b, 429.) Nykyään vastuu voi käytännössä realisoitua yksinomaan tarkastajan kannettavaksi, mikäli yritysjohto on todettu varattomaksi. (Sorsa 2005, 14.) Vahingonkorvausvastuun ollessa solidaarinen ja sen kattaessa täyden vahinkomäärän, saattaa kantaja hyväksikäyttää mahdollisuutta kohdistaa vaatimuksensa siihen

osapuoleen jolta katsoo olevan parhaat mahdollisuudet saada korvaus. (Blumme 2005, 8.)

Tilinpäätös ja siihen kuuluvat kirjanpito ovat hallituksen ja toimitusjohtajan tekemät. Juuri heillä tulisi olla parhaat edellytykset tehdä laajuus-, arvostus- ja jaksotusratkaisut. Tilintarkastusta tehdessään tilintarkastajan tulee siis perehtyä laadintaperiaatteisiin ja em. kysymysten ratkaisuun. Tulee kuitenkin huomioida se seikka, että tilintarkastajalla ei voi olla syvällistä tuntemusta kaikkien tarkastamiensa yhtiöiden toimialoilta. Näin ollen hän joutuu melko pitkälle luottamaan yhtiön hallituksen ja toimitusjohtajan käsityksiin eritoten niissä kysymyksissä jotka perustuvat yhtiön oman toimialan erityispiirteisiin. Tilintarkastajan vastuu onkin näiltä osin suppeampi kuin tilinpäätöksen laatijan. (Prepula et al. 1995, 204; Suomela 1994b, 175-177.) Tilintarkastus pyritään olennaisuuden periaatteen mukaan kohdistamaan niille osa-alueille, joilla riskien nähdään olevan suurimmat ja jotka ovat tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta olennaisimpia. Kuitenkin oletamus siitä, että tilintarkastajalla olisi tai tulisi olla täydellinen tietämys tarkastettavan yhtiön asioista, on kohtuuton. (Suomela 1994b, 175-177.)

Lainsäädännöllisesti tilintarkastajan vastuu on perusteeltaan samanlainen yhtiötä kohtaan kuin hallituksen jäsenenkin vastuu. Tilintarkastaja vastaa siis vahingosta, jonka tämä on tuottanut toimiessaan tahallisesti tai tuottamuksellisesti. (OYL 15:12§) Tavallisesti tilintarkastajan vastuun täytyessä voidaan melkein aina osoittaa, että joku tai jotkin yhtiön piirissä toimivat ovat myös vastuussa saman vahingon aiheuttamisesta. (Aho et al. 1996, 58.) Tilintarkastajan vastuu on kuitenkin laajempi silloin kun tilintarkastaja on aiheuttanut vahingon rikkomalla tilintarkastuslakia, yhteisöä/säätiötä koskevaa lakia tai yhtiöjärjestyä. Tällöin tilintarkastaja on vahingonkorvausvelvollinen myös muille kolmansille tahoille (osakkaat, yhtiömiehet, yhteisön luotonantajat, tavarantoimittajat) kuin yhteisölle. (Aho et al. 1996, 221.) Esim. osakeyhtiön osakkeenomistajan kärsimä vahinko on korvattava siitä riippumatta, onko vahinko aiheutettu hänelle suoraan vai yhtiön kärsimän menetyksen seurauksena välillisesti (Prepula et al. 1995, 202).

Kun tilintarkastajan vastuuta arvioidaan, tulee aina lähteä liikkeelle siitä, mitä materiaalia tilintarkastajalla on ollut käytettävissä tilintarkastusta suorittaessaan ja onko hänellä ollut tietoa mahdollisen muun materiaalin olemassaolosta. Puutteiden ja laiminlyöntien täytyy olla sekä olennaisia ja ilmeisiä että juridisesti selviä, jotta tilintarkastajalla on muistuttamisvelvollisuus ja jotta tilintarkastajan toimintaa voidaan jälkikäteen moittia. (Suomela 1994b, 177.)

Tilintarkastajan vastuu yhteisöä kohtaan perustuu yleiseen vahingonkorvauslainsäädäntöön jolloin tilintarkastajan on vastattava vahingosta, jonka tämä on tuottamuksellisesti tai tahallisesti aiheuttanut. Tilintarkastajan vastuu yhteisöä kohtaa tulee harvemmin kyseeseen, sillä toimitusjohtaja ja hallitus ovat usein myös korvausvastuullisia saman vahingon aiheuttamisesta. (Rotola-Pukkila 1984, 97.) Kolmansia osapuolia kohtaan (osakkeenomistajat, velkojat) korvausvastuu on rajoitetumpi kuin yhtiölle. Osakkeenomistajille korvattava vahinko tulee kyseeseen jos tilintarkastaja on tahattomasti tai tahallisesti rikkonut yhtiölakia tai yhtiöjärjestystä ja näin aiheuttanut kolmansille osapuolille vahinkoa. Tilintarkastajan yksi suurimmista velvollisuuksista liittyy tähän rikkomukseen, eli tämän on kirjattava muistutukset ja huomautukset tilintarkastuskertomukseen välttääkseen korvausvastuun. (Rotola-Pukkila 1984, 97.)

ESIMERKKI

Seuraavassa on esimerkki keskuskauppakamarin tilintarkastajalautakunnan ratkaisusta vuodelta 1990. Kyseisessä tapauksessa TILA tuomitsi KHT-tilintarkastajan maksamaan yhtiölle vahingonkorvausta koska tämä ei ollut huomannut tilintarkastuksessaan yrityksessä tapahtunutta kavallusta. Tilintarkastus oli suunniteltu ja toteutettu riittävän huolellisesti, joten tilintarkastaja ei kuitenkaan rikkonut hyvää tilintarkastustapaa. Yrityksen johto oli kuitenkin laiminlyönyt oman sisäisen kontrollin ja tilintarkastajalla oli näin ollen vähäiset mahdollisuudet havaita kavallus. Siitä huolimatta tarkastus olisi pitänyt kohdistaa kontrollijärjestelmien rakenteeseen, tarkoituksenmukaisuuteen ja riittävyyteen. TILA katsoi, että tapahtuneen kavalluksen huomaamatta jättäminen osoitti tilintarkastuksessa puutteita ja vahingonkorvausvelvollisuus syntyi. (Aho et al. 1996, 76.)

3.4 Seuraamukset

Moitittava menettely voi vaihdella luonteeltaan suuresti. Tahallinen tai törkeän tuottamuksellinen säännösten vastainen menettely sanktioidaan aina ankarammin kuin vain lievää huolimattomuutta osoittanut menettely. (Riistama 1999b, 420.) Tilintarkastuslaissa on säännökset varoituksesta ja huomautuksesta, joita käytetään lievempien säännösten vastaisten tekojen kurinpidollisena seurauksena. (Aho et al. 1996, 211.)

Varoituksen ja huomautuksen voivat antaa keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta tai kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta. Ankaramman KHT- tai HTM-hyväksymisen voi peruuttaa vain valtion tilintarkastuslautakunta. Varoituksen saaneena tilintarkastaja voi jatkaa toimintaa tilintarkastajana, tosin varoitus tulee nähdä kuitenkin voimakkaana paheksumisen ilmauksena, joka sellaisenaan vaikuttaa itsessään tilintarkastajan mahdollisuuksiin jatkaa ammatinharjoittajana. Varoitus voidaan määrätä myös julkisena. (Aho et al. 1996, 207.) Varoitusta lievempi seuraamus on huomautus. Varoitus annetaan jos tilintarkastaja on menetellyt huolimattomasti tai varomattomasti tai jos tarkastaja on menetellyt tavalla, joka alentaa julkiseen hyväksymiseen perustuvan tilintarkastajan luotettavuutta ja arvoa. Huomautus puolestaan tulee antaa silloin kun menettelyyn liittyy lieventäviä seikkoja. Lieventäviä seikkoja ovat lain mukaan virheen vähäisyys, asian vähäinen taloudellinen tai muu merkitys, tilintarkastajan noudatettavan säännöksen tulkinnanvaraisuus tai alhainen normitaso. Lisäksi lieventävinä seikkoina katsotaan ymmärrettävä huomaamattomuus tai ajattelemattomuus, tilintarkastajan oman hyödyn tavoittelemattomuus, norminvastaisen toiminnan vaikea vältettävyyys tai se, että toiminta ei ole aiheuttanut haittaa tai vahinkoa toimeksiantajalle. (Aho et al. 1996, 212.)

Varoituksesta esimerkkinä: Asunto-osakeyhtiön osakas, hallituksen jäsen X ja erät muut osakkaat pyysivät TILA:aa tutkimaan, oliko asunto-osakeyhtiön tilintarkastaja KHT A noudattanut hyvää tilintarkastustapaa suorittaessaan Asunto Oy:n tilintarkastuksen tilivuosilta 2000–2002. Kantelijat moittivat KHT A:n toimintaa siksi, että vuonna 2003 yhtiön hallituksen teettämässä tarkastuksessa pääomavastikelaskelmat todettiin virheellisiksi ja vastikemaksuja koskevassa kirjanpidossa löytyi puutteita. TILA katsoi, että KHT A oli huolimattomuudessa ja varomattomuudessa menetellyt hyvän

tilintarkastustavan vastaisesti laiminlyömällä asianmukaisen tilintarkastustyön dokumentoinnin Asunto Oy:n tilintarkastuksissa tilivuosilta 2000–2002 sekä suorittamalla tilintarkastuksen niin huolimattomasti, että pääomavastikelaskelmiin sisältyvät virheet ja puutteet olivat jääneet huomaamatta ja asianmukaisesti raportoimatta. KHT A oli laiminlyönyt noudattaa ammatillista varovaisuutta ja huolellisuutta. TILA antoi yksimielisesti KHT A:lle varoituksen. (Tila:n valvonta-asioiden ratkaisuja 2004, 10.)

Tilintarkastajan ammatinharjoittamisen hyväksyminen tulee peruuttaa jos tilintarkastaja on menetellyt tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta johtuen tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti. Moitittavaa menettelyä olisi myös jos se poikkeaisi merkittävästi siitä, kuinka huolellisten ammattitaitoisten henkilöiden katsotaan yleisesti toimivan vastaavassa tilanteessa. (Suomela 1994a, 23.) Haitallisen moitittavan menettelyn voidaan katsoa tulevan kyseeseen silloin kun tilintarkastaja rikkoo hyvään tilintarkastustapaan vakiintuneesti kuuluvia periaatteita, jättäessään noudattamatta tilintarkastuskertomusta koskevia säännöksiä tai loukatessaan tahallisesti tilintarkastajan riippumattomuusvaatimusta. Lisäksi hyväksyminen tulee peruuttaa jos tilintarkastaja rikkoo annetusta varoituksesta huolimatta toistuvasti velvollisuuksiaan hyväksyttynä tilintarkastajana. (Aho et al. 1996, 210.) Tilintarkastusalan suositukset määräävät, että tilintarkastajan tulee käyttäytyä rehellisesti ja nuhteettomasti ja hänen tulee välttää menettelyä, joka on ammatille haitaksi. (Riistama 1999b, 39.)

Ammatinharjoittamisen peruutuksesta esimerkkinä: HTM A oli syyllistynyt velallisen epärehellisyyteen ja kahteen kirjanpitorikokseen, sekä näistä huolimatta jatkanut tilintarkastajana toimimista. HTM A oli osoittanut toiminnallaan olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään, eikä näin täyttänyt tilintarkastuslaissa tarkoitettuja hyväksymisen edellytyksiä. TILA katsoi, että HTM A:n hyväksyminen tuli peruuttaa tilintarkastuslain nojalla. (Tila:n valvonta-asioiden ratkaisuja 2002, 32.)

Toistuvuus osoittaa tällöin suurta piittaamattomuutta sekä heikentää tilintarkastajaa kohtaan tunnettua luottamusta. Hyväksyminen tulee peruuttaa myös jos tilintarkastaja

ei ole enää ammattitaitoinen. Hyväksyminen voidaan myös peruuttaa määräajaksi, enintään 2 vuotta. (Aho et al. 1996, 210.)

Toinen esimerkki ammatinharjoittamisen peruutuksesta: TILA esitti VALA:lle, että se peruuttaisi HTM A:n hyväksymisen HTM-tilintarkastajaksi. Peruuttamisesitys oli tullut vireille kauppakamarin TIVA(Tilintarkastusvaliokunta):n esityksestä. TILA katsoi, että HTM A oli menetellyt tilintarkastuslakiin perustuvien velvollisuuksiensa vastaisesti jättämällä vastaamatta useisiin yhteydenottopyyntöihin, jättämällä antamatta valvontaa varten pyydetyn selvityksen ja estämällä passiivisuudellaan tilintarkastuslaissa määrätyn laaduntarkastuksen suorittamisen. TILA katsoi, että tilintarkastuksen laadunvalvonnassa ja laaduntarkastuksessa on kysymys kaikille hyväksytyille tilintarkastajille kuuluvasta keskeisestä hyvän tilintarkastustavan velvoitteesta. Vala katsoi, että HTM A oli tahallaan menetellyt tilintarkastuslain mukaisen velvollisuutensa vastaisesti estämällä tilintarkastuksen laaduntarkastuksen. VALA peruutti tilintarkastuslain nojalla HTM A:n hyväksymisen HTM-tilintarkastajaksi. (Tila:n valvonta-asioiden ratkaisuja 2002, 23.)

Suomen lainsäädännössä on omaksuttu vahingonkorvauksen kohtuullistamiseen johtava periaate. Korvausvastuuta voidaan rajoittaa joko määrittämällä mahdollisen korvauksen enimmäismäärä tai kohtuullistamalla korvattavaa määrää. Vahingonkorvausta voidaan sovittaa jos korvausvelvollisuus harkitaan kohtuuttoman raskaaksi ottaen huomioon vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusolot ja muut olosuhteet. (Aho et al. 1996, 227.)

3.5 Vastuuvakuutus

Käytännössä kaikilla yhteisöillä ja yksittäisillä tilintarkastajilla on vastuuvakuutus joka kattaa vastuun tiettyyn enimmäismäärään saakka. (Saarnia 2005) Vastuuvakuutuksesta korvattava enimmäismäärä on tavallisimmin 504 564 euroa vahinkoa kohden. (A-vakuutus) Tilintarkastaja voi ottaa vastuuvakuutuksen sen vahingon varalta, jonka hän voisi työssään aiheuttaa. Vastuuvakuutus ei poista tilintarkastajan aiheuttamaa vahinkoa mutta voi korvata sen tilintarkastajan puolesta.

Vakuutus vaikuttaa korvattavan summan suuruuteen. Jos tarkastajalla on vastuuvakuutus joka korvaa vahingon, on tällöin täysi korvaus myös maksettava. Eli summan ei katsota tällöin olevan kohtuuton. (Rotola-Pukkila 1984, 96.)

Ammattitilintarkastajien keskuudessa vastuuvakuutus on yleinen. HTM-yhdistyksellä on kaikkia HTM-tarkastajia koskeva vastuuvakuutus. Näin ollen valtaosalla tilintarkastajista on jo vakuutettu. Lisäksi KHT-tilintarkastajista monet kuuluvat myös HTM-yhdistykseen ja omaavat vakuutuksen tätä kautta. KHT-tilintarkastajat ovat usein vakuutettuja myös tilintarkastustoimiston kautta. (Hämäläinen 2005) Tällöin voitaneen yleistää, että vastuuvakuutus alalla on melko kattava. (Rotola-Pukkila 1984, 96.) Vakuutukseen liittyvä ns. pulverointivaikutus tilintarkastajien kohdalla ilmenee siinä, että kun suuri osa ammattikunnasta suorittaa vakuutusmaksuja, jakautuu vastuu tilintarkastajien aiheuttamista vahingoista kaikkien vakuutusmaksuja maksaneiden kesken. Vaikka vastuuvakuutuksiin liittyy voittopuolisesti positiivisia piirteitä, on huomattava vakuutuksista maksettujen vakuutusmaksujen vaikutus tilintarkastuspalkkioiden kehittymiseen. Mitä useammin vakuutusyhtiö joutuu maksajan rooliin, sitä kalliimmaksi vakuutuksen ottaminen käy ja sitä kalliimmaksi tilintarkastuspalvelut hinnoitellaan. (Pulkamo 2003, 56.) Tänä päivänä vastuuvakuutuksien hinnat ovat jo melko korkeita ja vastuutapausten, myös ulkomailla tapahtuneiden, myötä vakuutuksen myöntäjien riski kasvaa mikä näkyy hinnoissa. (Hämäläinen 2005)

Koska tilintarkastajien vastuu on pääsääntöisesti katettu vastuuvakuutuksen kautta, tilintarkastajan voidaan olettaa vastaavan virheistään vakuutusturvan puitteissa. Merkittävät vahingonkorvausoikeudenkäynnit tilintarkastajia vastaan ovat kuitenkin vaikuttaneet vakuutusturvan saantia, ja lisäksi ns. riippumattoman vastuun on katsottu jopa rajoittavan kilpailua. EU:n 8. direktiivin yhteydessä onkin kysytty tulisiko tilintarkastajan vastuulle asettaa rajat. (Blumme 2005, 9.) Tilintarkastajien keskuudessa vastuun rajoittaminen on enemmän kuin toivottu sillä työn vaatavuus kasvaa koko ajan ja samalla myös riskit. HTM-tarkastajista monet miettivät jatkoa sillä vaatimukset ovat kasvaneet alemman hyväksytyin tilintarkastajakunnan osalta siinä missä KHT-tarkastajienkin. (Saarnia 2005) Erytystoimeksiannot ovat kaikista riskisimpiä tarkastaa ja niihin erityisesti toivotaan jonkinlaista kattoa tai rajoitusta kirjanpitolainsäädännön osalta. (Tuomi 2005)

4. KANSAINVÄLISTYVÄ KÄYTÄNTÖ

4.1 Vastuu ulkomailla

Kansallinen lainsäädäntö määrittelee tilintarkastajan vastuun omistajia, velkojia ja muita sidosryhmiä kohtaan. Muutamina viime vuosina tilintarkastajien riski joutua vastuuseen ns. kolmansia osapuolia (muut kuin asiakas) kohtaan on kasvanut. Riskien kasvaessa tilintarkastajat ovat yhä varovaisempia ottamaan vastaan toimeksiantoja. Suurin riski joutua vastuuseen on USA:ssa. Lisäksi USA:ssa lait vaihtelevat eri osavaltioiden kesken mikä vaikeuttaa tilintarkastajien työtä huomattavasti. (Baker et al. 1996, 37.)

Tilintarkastajan tulisi suunnitella tilintarkastus sillä tavalla, että hänellä on kohtuullisen hyvä (reasonable) todennäköisyys havaita petoksesta tai virheestä johtuvia tilinpäätöksessä olevia vääristymiä. Amerikkalaiset harasivat hieman vastaan tässä kehityksessä mutta hyväksyivät samanlaisen kannan kuin britit ja IFAC (International Accounting Standards Committee). Mikäli siis tilintarkastaja havaitsee petoksen, hänen tulee tällöin informoida seuraavaa korkeampaa tasoa yrityksessä. Jos petos on ylimmän johdon suorittama, asetelma on vaikeampi. (Troberg 2003, 180-181.)

Amerikkalaisessa oikeuskäytännössä tilintarkastajien vastuu on laaja. Tuomioistuinten mukaan tilintarkastajien tulee huomata kavallukset. Jos tilintarkastaja pystyy todistettavasti toteamaan, että johto on epäluotettava, on tämän raportoitava siitä välittömästi välttääkseen vastuun. (Rotola-Pukkila 1984, 48.) Englannin oikeuden mukaan tilintarkastajan tulee tehdä tarkastus niin huolellisesti kuin on tarpeen kussakin tapauksessa. Se, mikä on riittävä tarkkuus, riippuu vallitsevista olosuhteista tapauskohtaisesti. Tarkastajan tehtävä on vain tarkastaa, hänen ei kuulu vahtia kaikkea. 'Tarkastaja on sidottu kohtuulliseen huolellisuuteen ja tarkkuuteen' (Rotola-Pukkila 1984, 48). Lisäksi tilintarkastajan tulee raportoida omistajille antaako taloudellinen lausunto oikeat ja riittävät tiedot, niin kuin suomessakin on käytäntönä. (Baker et al. 1996, 38). Norjan lain mukaan vastuu yhtiötä kohtaa syntyy kun vahinko on aiheutettu tahallisesti tai tuottamuksesta. Voidaan katsoa osittain, että kyseessä on ollut tällöin osakeyhtiölain tai yhtiöjärjestyksen sivuuttaminen tai yleisten sääntöjen noudattamatta jättäminen. (Rotola-Pukkila 1984, 58.)

Saksassa tilintarkastajan vastuu on rajoitettu, toisin kuin suomessa. Saksassa tilintarkastaja on vastuussa niin apulaisen kuin yhteisvastuullisen kollegan tekemisistä. Vastuu toteutuu tahallaan tai huolimattomasti aiheutetusta vahingosta. Saksassa tilintarkastaja on velvollinen toimimaan esteettömästi, harkinnanvaraisesti ja ilman väärinkäytöksiä. Lisäksi teolla ja seurauksella täytyy olla kausaalinen suhde. Tilintarkastaja ei ole vastuullinen korvaamaan vahinkoa, joka aiheutuu johdon salatessa tietoa, jota tilintarkastaja ei ole havainnut, eikä hänen oletettu havaitsevan tarkastuksen yhteydessä. Saksan käytäntö oli pitkälle samanlainen kuin USA:ssa, tosin EU:n myötä tilintarkastuskäytännöt Euroopan alueella yhtenäistyvät. (Baker et al.1996, 41.)

4.2. Väärinkäytöksiä

Monikansallisen energijätin Enronin konkurssi 2001 on tähän mennessä suurin yksittäisen yrityksen romahdus historiassa. Sitä ennen Enronia pidettiin maailman menestyksekkäimpänä yrityksenä. Enron kaatui miljardien dollarien likviditeettiongelmaan ja kirjanpitorikokseen. Enronin kirjanpidosta löytyi neljän miljardin suuruinen aukko. Myöhemmin ilmeni, että velkataakkaa oli kasvatettu yli 14 miljardiin euroon muun muassa väärentämällä tilinpitoa. (Stt-reuters 2005) Syyllinen ei ollut yksin yrityksen johto vaan myös tilintarkastusyhtiö Arthur Andersen, joka tarkoituksellisesti johti sijoittajia ja analyytikkoja harhaan. Moraalittomuus oli levinnyt laajalle ennen kuin väärinkäytökset tulivat selville. (Piispa 2004, 21.)

Italia sai oman 'Enroninsa' 2003, kun elintarvikeyhtiö Parmalatissa paljastui mittavia laittomuuksia (Piispa 2004, 21). Vain kaksi vuotta Enronin jälkeen Italian kahdeksanneksi suurimman yhtiön Parmalatin epäselvyydet ja epäillyt petokset sekä väärinkäytökset ravisuttelivat rahoitusmarkkinoita ja tuhansia ihmisiä sekä paljastivat lainsäädännön heikkouksia. Mm. konsernitilintarkastusta koskevat säännöt ja valvonta jättivät merkittäviä aukkoja ja pelimahdollisuuksia. (Aejmelaeus 2004.) Tilintarkastajien rooli joutui jälleen tarkastelun kohteeksi. Parmalatin tilintarkastuskomiteaan ei oltu saatu vähemmistö-sijoittajien vaatimuksista huolimatta omaa edustajaa eikä tilintarkastajien rotaatiosääntöä oltu vielä ehditty toteuttaa. Yksi tilintarkastusyritys suoritti 51 % Parmalatiin kuuluvien yhtiöiden tarkastuksista ja toinen loppujen 49 %.

(Aejmelaeus 2004.) Oikeudessa Parmalatin kymmenen entistä johtajaa ja yhtiön lakimies saivat oikeuden päätöksellä 10-30 kuukauden vankeustuomiot markkinoiden manipuloinnista ja valvontaviranomaisten työn vaikeuttamisesta. Tuomittujen joukossa oli muun muassa Parmalatin entinen rahoitusjohtaja Fausto Tonna, jonka epäiltiin olevan Parmalatin huijausverkon suunnittelija. (Stt-reuters 2005.)

KPMG:n toimitusjohtaja Hannu Niilekselä kertoo oman näkemyksensä tällaisten suurten väärinkäytösten mahdollistamiseen. Hän selventää, että Yhdysvaltain US GAAP -tilinpäätösnormisto sallii joidenkin asioiden jättämisen tilinpäätöksen ulkopuolelle tietyillä edellytyksillä. Enronin tilinpäätöskäytännössä lainsäädännön raja-alueilla tehtiin tulkintoja, joita hyödynnettiin aggressiivisesti kirjanpidossa. Enronin tilinpäätös olisi ollut ratkaisevasti toisenlainen jos tilinpäätökseen olisi sisällytetty kaikki yksiköt, jotka US-GAAP -säännösten mukaan, nyt oli jätetty tilinpäätösten ulkopuolelle. (Valli 2002.)

4.3 Uusi direktiivi

8. direktiivi on osa elinkeinoelämän kehitystä, jota ovat vauhdittaneet USA:n ja Euroopan yritysten tilinpäätösotkut. Direktiivissä on paljon vaikutteita USA:n Sarbannes-Oxley-säännöksistä, jotka tiukentavat tilintarkastajien vastuuta huomattavasti. (Koskinen 2005, 4.) Direktiivin tavoitteena on pyrkiä vahvistamaan eri jäsenvaltioissa laadittujen ja tarkastettujen tilinpäätösten luotettavuutta. Direktiivillä harmonisoidaan useita tilintarkastusta ja tilintarkastajia koskevia vaatimuksia, mikä parantaa vertailtavuutta ja myös tarjoaa entistä paremmat mahdollisuudet rajat ylittävään toimintaan. (KTM 2005.)

Tilintarkastuksen luotettavuus on ollut koetuksella mm. Parmalatin ja Aholdin tilinpäätösrikkomuksissa. Osittain näistä johtuen direktiivillä haluttiin modernisoida vastuuta ja selkeyttää tilintarkastajien velvollisuuksia, riippumattomuutta ja etikkaa. Charlie McCreevy toteaa, että direktiivillä haluttiin palauttaa luottamus ammattiin, sen riippumattomuuteen ja standardeihin. Direktiivi oli tervetullut tuomaan tilintarkastuksen ja raportoinnin 2000-luvulle. (McCreevy 2005.) Uusi direktiivi on aiempaa direktiiviä merkittävästi laajempi sisältäen muun muassa tilintarkastajien riippumattomuutta, laadunvarmistusta ja ammattietiikkaa koskevia säännöksiä. Säännökset vastaavat

pitkälti Suomessa nykyisin noudatettavaa hyvää tilintarkastustapaa, mutta edellyttävät kuitenkin tilintarkastuslain tarkistamista joiltakin osin. Suomessa nyt suositusluonteisina noudatettujen kansainvälisten tilintarkastusstandardien (International Standards on Auditing, ISA) noudattaminen tilintarkastuksissa tulee direktiivin myötä pakolliseksi. Direktiiviehdotuksessa on myös säännöksiä tilintarkastajien valvonnasta ja valvojien yhteistyöstä jäsenvaltioiden sekä kolmansien maiden välillä. Pääsääntönä on kotivaltion valvonnan ensisijaisuus ja järjestelmien vastavuoroinen tunnustaminen. Nämä edellyttävät lainsäädännön ohella uusien yhteistyökäytäntöjen luomista. (KTM 2005; McCreevy 2005)

4.4 Tulevaisuuden suuntaus

Tilintarkastukseen liittyvä kansainvälistyminen on edennyt sekä käytännön yritystoiminnan sekä valtioiden välisten suhteiden kehittymisen vuoksi (Horsmanheimo et al. 2002, 23). ETA-alueella julkisesti noteerattujen yhtiöiden on laadittava tilinpäätöksensä IAS:n vaatimusten mukaan vuonna 2005 päättyvältä tilikaudelta alkaen. IAS:n käyttöön otolla tavoitellaan yritysten tuottaman taloudellisen informaation läpinäkyvyyttä ja vertailukelpoisuutta.

Maailmalla lakihaasteet tilintarkastusfirmoja vastaan ovat yleistyneet, varsinkin Iso-Britanniassa, USA:ssa, Kanadassa sekä Australiassa. Vuonna 1982, näissä maissa, kuudesta (6) suuresta firmasta sai yhteensä kolme haastetta. Kymmenen vuotta myöhemmin näitä 6 firmaa vastaan oli nostettu vuodessa 500 kannetta. (Cousins et al. 1999, 290.) Tapaukset johtavat myös uusiin säännöksiin ja direktiiveihin. Kansainvälistymisen hyödyt ovat yleensä haittoja suuremmat lisäten taloudellisen toiminnan volyymia ja mahdollisuuksia. Kansainvälistymisestä seuraa kuitenkin, että tilintarkastajilta vaadittava ammattitaidon sisältö laajenee sekä lisännee tilintarkastajan vastuuta yhä enemmän. (Horsmanheimo et al. 2002, 24.) Tilintarkastajat itse halusivat pienentää riskiä joutua vastuuseen mutta tässäkin tulee olla varovainen, sillä tilintarkastajan ammatti tarvitsee luottamusta ja arvostusta. (Power 1998, 77.) Tilintarkastajan vastuu on sekä ammatillinen että eettinen kysymys. (Vanasco et al. 1997, 498.) Tilintarkastajien vastuu tuskin koskaan on 'valmis', sillä uudet säännökset pakottavat tilintarkastajaa koko ajan muuntumaan ja sisäistämään asiat ennen kuin ne

kohta ovat taas vanhentuneita. Tämä lisää riskiä toimi oikealla tavalla. (Power 1998, 79.)

Suuret väärinkäytökset ovat tiukentaneet tilintarkastuksen säännöksiä ja vaatimuksia ja tämä vaikuttaa suomeen yhtä lailla. EU:n ja uuden direktiivin kautta meille tulee mm. tilintarkastajien pakollinen kierrätysjärjestelmä, rotaatio. Sen mukaan sama henkilö voi toimia yhtiön tilintarkastajana yhtäjaksoisesti korkeintaan seitsemän vuotta. Näin pyritään estämään se, että yritysjohto ja tilintarkastaja tulisivat ”liian tutuiksi” keskenään. Sama toimisto voi kuitenkin edelleen toimia tarkastajana, mutta vastuullisen tarkastajan on vaihdettava. Järjestelmää on jo 1990-luvulla kokeiltu Italiassa, mutta kokemukset ovat olleet ristiriitaisia: se mikä ehkä on voitettu riippumattomuuden turvaamisessa, on menetetty asiantuntemuksen tasossa, kun suuren firman asioiden opetteluun menee ammattilaiseltakin vuosikausia. (Valli 2002)

Suomalainen erityispiirre tilintarkastusalalla on ollut maallikotilintarkastajien ja sivutoimisten hyväksytyjen tilintarkastajien suuri määrä. Suomessa maallikotilintarkastajilla on ollut poikkeuksellisen tärkeä asema, koska yhtiöiden ja säätiöiden tilintarkastusvelvollisuus on säädetty laajaksi. Harvoissa maissa kaikenkokoiset ja kaikenlaiset yhteisöt/säätiöt ovat velvollisia valitsemaan itselleen tilintarkastajan. (Horsmanheimo et al. 2002, 22.) Pienten yhtiöiden tilintarkastuksen tarpeellisuudesta onkin keskusteltu erityisen paljon. KHT-yhdistys kannattaa yhdessä HTM-tilintarkastajien kanssa maallikotilintarkastajien poistamista ja kaikkien yhtiöiden säilyttämistä tilintarkastusvelvoitteen piirissä. (Sorsa 2005, 8.) Perusteluina 8. direktiivi, jonka mukaan tehtävien vaatimustaso on kasvanut kansainvälistymisen ja asioiden monimutkaistumisen myötä. Lisäksi säännösten ja valvonnan kiristymisen takia maallikotilintarkastajien riski tehtävän oikeaan suorittamiseen kasvaa. Vastuukysymyksillä ja riskien hallinnalla on nykyisin suuri merkitys. (Horsmanheimo et al. 2002, 22.) Tilintarkastuslakiuudistuksen yhteydessä on esitetty, että jos maallikoista luovutaan, tilintarkastusta ei edellytettäisi pienimmiltä yhtiöiltä, koska se lisäisi pienyritysten kustannuksia. (Sorsa 2005, 8.) Jos halutaan varmistaa tilintarkastuksen luotettavuus, tason tulisi olla korkea. Sekä sidosryhmien, että talouden kannalta olisi parempi jos yritysten julkaisema informaatioon voidaan luottaa. Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa tilintarkastuspakko on kaikissa yhtiöissä ja tilintarkastajaksi kelpuutetaan vain hyväksytyt tilintarkastajat. Ruotsissa käydään keskustelua siitä, pitäisikö pienten

yrietysten saada helpotuksia tähän. Samoin Tanskassa on jo lakiehdotus olemassa siitä, että tilintarkastusvelvollisuus poistettaisiin pieniltä yhtiöiltä. Islannissa maallikkotilintarkastajat ovat sallittuja pienten yhtiöiden keskuudessa. (Rehn 2005, 19.)

Eu:n 8. direktiivi vaikuttaa Suomen tilinpäätöslainsäädäntöön niin, että se asettaa kansalliselle lainsäädännölle vähimmäisvaatimukset ja kansallisesti voimme vaikuttaa säännöksiä tiukentavasti. Liikkumavara on vähäinen mutta käytännön soveltamisessa tulee ottaa huomioon kansalliset erityispiirteet. (Sorsa 2005, 9.) Siitä miten direktiivin myötä kiristyneet vaatimukset vaikuttavat tilintarkastuksen ammattikuntaan on European Contact Group tehnyt tutkimuksen 'The auditor career and work life survey'. Sen mukaan 40 % tarkastajista tulee luopumaan tehtävistään. Direktiivi uudistuksen jälkeen tilintarkastus on yksi säädellyimmistä ammateista. Tiukennetut tilintarkastussäännökset sekä rajoittamaton korvausvastuu heikentävät alan toimintaedellytyksiä. (Sorsa 2005, 11.) Tällöin ammattimaistumisen seurauksena olisi, että tilintarkastus tapahtuisi suurten tilintarkastustoimistojen kautta mikä rasittaisi pieniä yrityksiä kohtuuttomasti. (Hämäläinen 2005) Monet sivutoimiset tilintarkastajat harkitsevat ammatista luopumista siksi, että he kokevat ammattitaidon säilyttämistä, riskien hallintaa ja laadunvarmistusta koskevat vaatimukset liian kalliiksi toiminnasta saatavaan hyötyyn nähden. (Horsmanheimo et al. 2002, 22.) Kaikki haastatellut tilintarkastajat totesivat yksimielisesti ja huolestuneina, että tilintarkastajien vastuu ja sen seurauksena riski kasvavat tulevaisuudessa entisestään.

5. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tilintarkastajan päätehtävä on antaa tilinpäätöksestä lausunto, jossa selviää antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta, tuloksesta ja rahavirroista. Tilintarkastajan tehtäväkuva voidaan viime kädessä määritellä laillisuusvalvonnaksi. Oikean ja riittävän kuvan toteaminen lisää tilinpäätöksen lukijoiden luotettavuutta sen oikeellisuudesta. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu on rajaton suomessa, joka tarkoittaa, että vahinko on korvattava siinä määrin kuin teosta/tuottamuksesta on syntynyt vahinkoa. Huolimattomuus tai ammattitaidon puutteellisuus eivät poista vahingonkorvausvelvollisuutta. Lisäksi vahingon tulee olla syy-yhteydessä tekoon tai tuottamukseen. Vahingonkorvausvelvolliseksi joutumisen kulmakiviä ovat hyvän tilintarkastustavan noudattaminen, raportointi sekä lausunnonanto. Taloudellisen vahingonkorvauksen lisäksi tilintarkastaja voi joutua huomautuksen tai varoituksen kohteeksi tai pahimmassa tapauksessa tilintarkastaja joutuu luopumaan kokonaan tilintarkastajan ammatistaan. Jos tilintarkastaja on tehnyt tilintarkastuksen hyvää tilintarkastustapaa noudattaen, raportoinut tarkastuksesta riittävän tarkasti sekä kirjoittanut lausunnon tarpeeksi perusteellisen tarkastuksen jälkeen, on vastuun konkretisoituminen vältettävissä. Nämä tekijät tulee siis ottaa huomioon välttääkseen vahingonkorvausvastuun.

Tarkastettavan yhtiön toimitusjohtaja sekä hallitus ovat ensisijaisesti vastuussa tilinpäätöstietojen oikeellisuudesta. Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus on toissijainen ja koskee tarkistettujen tilinpäätöstietojen paikkansapitävyyttä. Tilintarkastajan ei oleteta olevan yhtä tietoinen yrityksen asioista kuin johto, varsinkin jos alalla on omia erityispiirteitä, mutta tilintarkastajan tulee olla tarkastettavan kohteen asioista niin tietoinen, että pystyy vahvistamaan tilinpäätöksen tiedot oikeiksi. Useimmiten tilintarkastajan joutuessa vastuuseen, myös yrityksen johto joutuu vastaamaan virheellisistä toimistaan. On kuitenkin varottava, ettei vahingonkorvaus lankea tilintarkastajan, ja vastuuvakuutuksen maksettavaksi, sillä usein vahingonkorvaustilanteissa yhtiön todetaan olevan varaton ja maksajaksi joutuu tilintarkastajan vakuuttanut vakuutusyhtiö.

Tilintarkastajan menettelyä ohjaavat tilintarkastuslaki, hyvä tilintarkastustapa sekä eettiset säännökset. Laki ei kerro kaikkia yksityiskohtaisia toimintaohjeita vaan nämä

tulevat KHT-yhdistyksen tilintarkastusalan säännöksistä. Yhdysvalloissa US GAAP:ssa näitä yleisiä periaatteita ei ole, vaan kaikkiin tilanteisiin pyritään antamaan yksityiskohtainen toimintaohje. Suomen kaltaisia yleisiä säädöksiä ei ole pystytty antamaan ja muuttamaan samassa tahdissa kuin ympäröivä maailma on muuttunut ja osittain tämän seurauksena Enronin tilinpitotosokut mahdollistuivat.

Tilintarkastajan on oltava tehtävänsä suorittaessaan entistä valveutuneempi kuin aiemmin, jotta tämä kykenee havaitsemaan ja erottamaan toisistaan kehittyvän lainsäädännön mukanaan tuomat sallitut ja kielletyt toimintatavat toisistaan. Koska tilintarkastajan on huomautettava tilintarkastuskertomuksessaan johdon syyllistymisestä sellaiseen tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvastuu, on tilintarkastajan luonnollisesti tunnistettava kaikki tällaiset tilanteet. Tilintarkastajan on oltava näin ollen aina vähintään askeleen edellä toimivaa johtoa. Uudet IAS-standardit tulevat lisäämään tilintarkastustyötä, erityisesti dokumentointia, merkittävästi. Hyvän tilintarkastustavan on pysyttävä kehityksessä mukana. Tilintarkastajan tehtäviä hoitavien on tunnettava hyvän tilintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa voimassaoleva, kehittynyt lainsäädäntö ja käytännössä sovelletut keinot. Näin ollen tilintarkastuksia hoitaviin kohdistuvat ammatilliset vaatimukset ja riski joutua vastuunalaiseksi kasvavat. Vaatimusten ja riskien noustessa keskustelua on käyty maallikotilintarkastajien tarpeellisuudesta. Nämä ottavat nykylainsäädännön mukaan suuren riskin tarkastaessaan kohteita, joiden riskeistä ei ole toimeksiantoa vastaanottaessaan tarkempaa tietoa. Ammattitilintarkastajienkin keskuudessa ammatista luopuminen on ollut tosiasia, sillä vaatimusten ja riskien kasvaessa, ammatin harjoittamisesta saatu hyöty ei riitä enää kattamaan mahdollista ammatista aiheutuvaa vaaraa. Tilintarkastajat kertoivat haastattelussa huolestuneina ammatin kovuudesta ja suuresta vastuusta, joka on mielessä erityisesti tilintarkastuskertomusta kirjoitettaessa, jolloin suurin riski vahingonkorvausvelvolliseksi joutumisesta on esillä. Tilintarkastusalalla on havaittavissa ammattimaistumista yhä enemmän, sillä suuret tilintarkastusyhtiöt pystyvät olemaan edelläkävijöitä uuden tiedon omaksumisen suhteen ja vastuukysymyksissä tilintarkastajilla on suuri yhtiö takana. Maallikotilintarkastajien asema on melko turvaton. Suomen lainsäädännön mukaan kuitenkin suuri määrä säätiöitä/yhdistyksiä on tilinpitovelvollisia, joten maallikotilintarkastajien mahdollinen poistuminen muokkaa tilintarkastusjärjestelmää melkoisesti tulevaisuudessa.

Maailmalla tapahtuneiden tilinpäätössotkujen takia tilintarkastusvaatimuksia tiukennetaan, sillä tilintarkastus tarvitsee luottamusta toimiessaan sen varsinaisessa tehtävässä. Uuden 8. direktiivin mukana tulee entistä enemmän Eurooppaa yhtenäistäviä säädöksiä, jotka vaikuttavat tilintarkastajan työnkuvaan myös Suomessa. Tilintarkastajan vastuu kasvaa entisestään. Tilintarkastajien keskuudessa toivotaan, että tilintarkastajan vastuulla olisi katto, joka rajoittaisi vahingonkorvauksen määrän tiettyyn enimmäissummaan. Rajoitetun vastuun hyödyistä käydään kuitenkin keskustelua, sillä jos katto olisi korkea, mitä se suuria yrityksiä tarkastettaessa tulisi olla, katosta ei olisi hyötyä pieniä yrityksiä tarkastettaessa. Jos katto taas olisi matalalla, luottamus tilintarkastukseen heikkenisi ja saattaisi vaikuttaa tilintarkastajan ammattietiikkaan. Rajoitetun vastuun tuleminen rajoittamattoman tilalle on kuitenkin epätodennäköistä. Kehitys on kulkenut siihen suuntaan, että tilintarkastajan ammatti on tällä hetkellä yksi säädellyimmistä ammateista ja vastuu rajaton, joten tarvitaan todellista ammattitaitoa lakien, säännösten ja eettisten ohjeiden mukaan toimittaessa sekä vältettäessä vahingonkorvausvelvollisuuden. Eikä tulevaisuus näytä tuovan helpotusta asiaan. Näin ollen tilintarkastajan tulee entistä laajemmin perehtyä säädöksiin ja suosituksiin sekä käyttää erityistä varovaisuutta tarkastustyötä tehtäessä.

LÄHTEET:

Aejmelaeus, L. Parmalat vaikuttaa lainsäädäntöön myös Suomessa. [Viitattu 12.3.2004] Saatavilla HTM-GRM Info 1/2004. www.htm.fi/?p=uutinen012004

Aho, T. & Vänskä, H. 1996. Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa. Jyväskylä: Gummerus.

A-vakuutus. [Viitattu 05.01.2006] Saatavilla: <http://www.a-vakuutus.fi/Kuljetusyritykset/Vakuutukset/Toiminta/ToiminnanVastuuvakuutus/default.htm>

Baker, R. & Quick, R. 1996. A comparison of auditor's legal liability in the USA and selected European countries. European business review. 1996, no. 3.

Blumme, N. 2005. Tilintarkastajan vastuu. Tilintarkastus-Revision 2/2005, s. 8-10.

Cousins, J., Austin, M. & Prem, S. 1999. Auditor liability: The other side of the debate. Critical perspectives on accounting 1999, no. 10.

Ekholm, B.G. & Troberg, P. 1995. Oikeat ja riittävät tiedot- käsite määriteltynä. Tilintarkastus-Revision 5/1995, s.343-347. 39. vsk.

Hämäläinen, P. KHT-tilintarkastaja Ernst&Young, haastattelu 25.11.2005.

Kauppa- ja teollisuusministeriö. Tilintarkastajille omat pelisäännöt EU:ssa. 2005. [viitattu 15.10.2005] saatavilla <http://www.ktm.fi/index.phtml?c=www&i=1333&l=fi&s=673>

KHT-Yhdistys 2002, Tilintarkastuslaki- ja asetus 12, uudistettu 3. painos Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä

KPMG. 2005. 8th company law directive on statutory audit-vote in ep plenary, [viitattu 15.10.2005] saatavilla
<http://www.kpmg.fi/Binary.aspx?Section=152&Item=2263>

Koskelainen, H. 1995. Tilintarkastajan etiikasta ja hyvää tilintarkastustapaa koskevista ohjeista. Tilintarkastus-Revision 4/1995, s.289-294. 39.vsk.

Koskinen, H.T. Tilintarkastajat haluavat vastuilleen selkeät rajat. Helsingin Sanomat 30.09.2005, B 2.

McCreevy, C. 2005. Charlie McCreevy welcomes the agreement reached in Council on the 8th Company Law Directive on statutory audit. [Viitattu 25.10.2005] Saatavilla
http://europa.eu.int/comm/internal_market/auditing/index_en.htm

Paloniemi, J. & Terho, V. 2002. Osakeyhtiön tilinpäätöksen tilintarkastus-tilintarkastajan muistilista. Tilintarkastus-Revision 7/2002, s. 49. 46. vuosikerta.

Piispa, A. 2004. Milloin suomi saa oman enroninsa? Suomen kuvalehti 39/2004, s. 21.

Power, M. 1998. Auditor liability in context. Accounting, organizations and society, vol 23, no.1.

Prepula, E. & Toiviainen, H. 1995. Tilintarkastajan vastuu ja sen suhde yhteisön tai säätiön johdon vastuuseen. Tilintarkastus-Revision 3/1995, s.199-206. 39.vsk.

Pulkamo, Matti. 2003. Osakeyhtiön tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu. Oikeustieteen velvoiteoikeuden tutkielma. Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta.

Pykälä, K. 1995. Tilintarkastajan vastuu käytännössä. Tilintarkastus-Revision 2/1995, s.135-141. 39. vsk.

Rehn, J. 2005. Pk-yhtiöiden tarkastus, missä mennään-mitä on tulossa. Tilintarkastus-Revision 4/2005, s.18-22.

Riistama, V. 1995a. Tilintarkastus. Porvoo, WSOY.

Riistama, V. 1999b. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Porvoo, WSOY.

Rotola-Pukkila, T. 1984. Tilintarkastajan vastuu. Pro Gradu tutkielma: Tampereen yliopisto.

Saarnia, M. HTM-tilintarkastaja. Haastattelu 24.11.2005.

Stt-reuters. 2005.Parmalat jutussa ensimmäiset tuomiot. [Viitattu 20.11.2005]
Saatavilla

<http://www.mtv3.fi/uutiset/ulkomaat.shtml/arkistot/ulkomaat/2005/06/376966>

Sorsa, E. 2005. Tiukentuvassa sääntelyssä turvattava tilintarkastajan toimintaedellytykset. Tilintarkastus-Revision 4/2005, s. 8-14.

Suomen laki. Lakimiesliiton kustannus. Talentum, Hki 2003.

Suomela E. 1994a. Tilintarkastajan vastuu. Tilintarkastus-Revision 1/1994, s. 21-27.
38. vsk.

Suomela, E. 1994b. Tilintarkastajan vastuu osakeyhtiössä, osa 2. Tilintarkastus-Revision 3/1994, s.175-181. 38. vsk.

Tila:n valvonta-asioiden ratkaisuja 2002 ja Vala:n muutoksenhakuratkaisut.

[Viitattu 08.01.2006] Saatavilla:

http://www.keskuskauppakamari.fi/kkk/toimialat/Tilintarkastus/fi_FI/TILAn_ ja_VALAn_valvonta-asioid/

Tila:n valvonta-asioiden ratkaisuja 2004 ja Vala:n muutoksenhakuratkaisut.

[Viitattu 08.01.2006] Saatavilla:

http://www.keskuskauppakamari.fi/kkk/toimialat/Tilintarkastus/fi_FI/TILAn_ ja_VALAn_valvonta-asioid/

Tilintarkastajien raportointiryhmä. Tilintarkastajan raportointivelvollisuuden laajuus. 1998. Kauppa- ja teollisuusministeriö.

Tiliextra. Tilintarkastajan valinta. [Viitattu 10.11.2005] Saatavilla
<http://www.tiliextra.fi/tilintarkastus/valinta.html>

Troberg, P. 2003. Ias ja kansainvälinen tilinpäätös. Hki: Talentum.

Tuomi, H. KHT-tilintarkastaja KPMG. Haastattelu 25.11.2005.

Turunen, K. 2004. Tilintarkastajan vastuu. Pro Gradu tutkielma: Lappeenrannan teknillinen yliopisto.

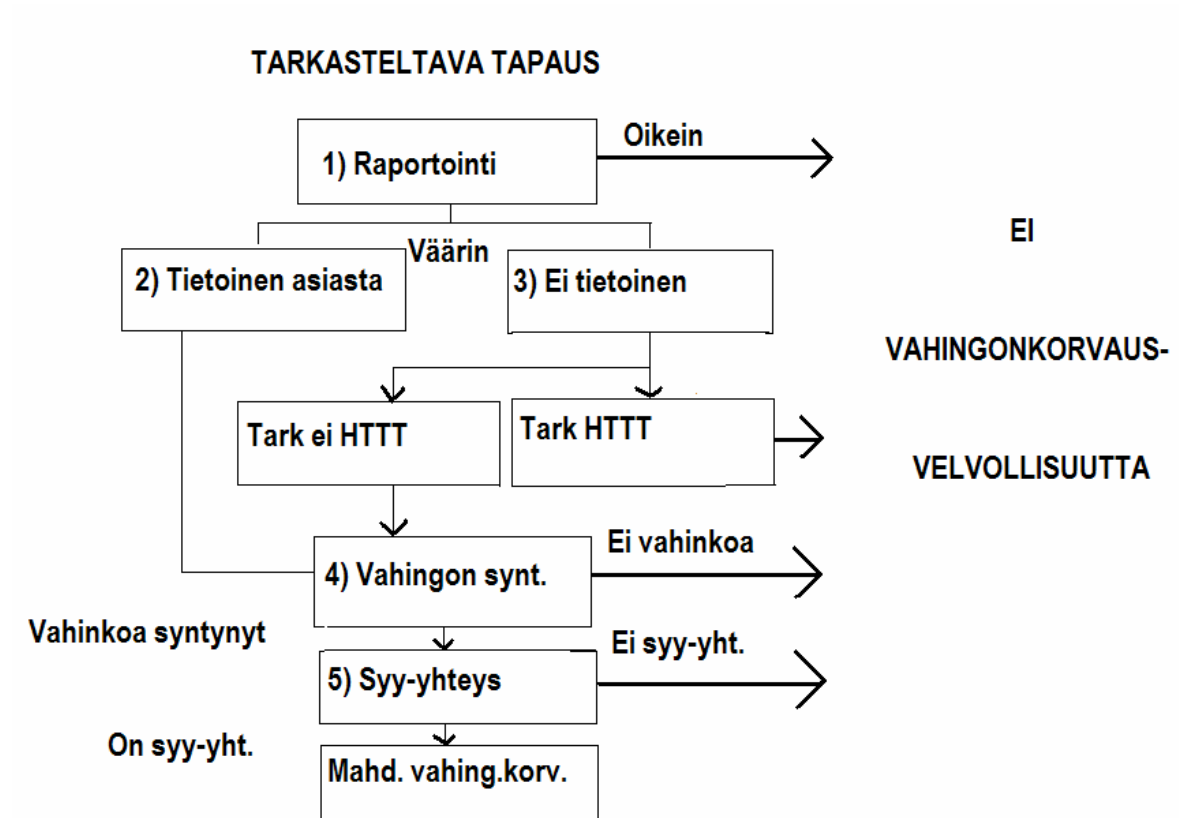
Valli, M. 2002. Suomalaisyriyten tilintarkastusprosessi nojaa tiukasti lakiin. Finnveran verkkolehti. [viitattu 11.10.2002] Saatavilla
<http://www.finnvera.fi/vera/artikkeli.cfm?to=276>.

Vanasco, R., Skousen, C.R. & Santagato, L.R. 1997. Auditor independence: an international perspective. Managerial Auditing Journal 1997, 12/9.

Virtanen, A. 2002. Tilintarkastajan moraalinen vastuu. Tilintarkastus-Revision 2/2002, s, 51. 46. vsk.

Waris, P. KHT-tilintarkastaja PriceWaterhouseCoopers. Haastateltu 25.11.2005.

LIITE 1.

(Suomela 1994b, 180.)

